

Forfatter: Torben Mundbjerg

Titel: Forfatterportræt af Anders Arrebo

Citation: Torben Mundbjerg: "Anders Arrebo", i Torben Mundbjerg: *Anders Arrebo*.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-authors-arrebo-p-root.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anders Arrebo

Indhold

- Indledning
- Biografi
- Forfatterskabet
- Modtagelse
- Forfatterskabets efterliv
- Tekstoplysninger
- Bibliografi
- Om forfatteren til dette forfatterportræt

Indledning

I Rahbeks og Nyerups litteraturhistorie fra begyndelsen af 1800-tallet blev Anders Arrebo indsat som "Den danske Kunstdigtnings Fader". Titlen viderefører dog blot en fremherskende konsensus som satte ind fra og med udgivelsen af Arrebos *Hexaëmeron* (1661), og som endnu ses i live i Tøger Reenbergs *Forsamling paa Parnasso* (1699). Litteraturhistorieskrivning i nyere tid har også bibeholdt tesen, at med Anders Arrebos to hovedværker, *K. Davids Psalter* (1623, revideret 1627) og *Hexaëmeron* (o. 1631-37), forandrer dansk litteratur sig radikalt. Omskiftet var så radikalt at det satte sine spor i de følgende par århundreder, og nogle af dets dønninger lagde sig først, eller blev overskredet, med den moderne digtnings frie vers.

Man skulle tro at der til en så hæderkronet digter som Arrebo knyttede sig et større antal monografier, udgivelser og en omfangsrig sekundærlitteratur. At det ikke er tilfældet, skyldes bl.a. at nyere litteraturhistorieskrivning i en vis udstrækning har haft vanskeligt ved at præcisere hvori den ovennævnte betegnelse, 'kunstdigtnings fader', kunne bestå. Manglen på en større retorikhistorisk optik der kunne nærlæse og vurdere Arrebos tekster, er også en del af forklaringen. Arrebos værker har nok oftest lidt skæbnen overvejende at være genstand for ide- eller vershistoriske betragtninger, som er blevet brugt til at dokumentere overgangen fra middelalderens folkeligt baserede formelsprog til et nyt og metrisk gennemtænkt kunstsprog. Det skal retfærdigvis siges, at visse aspekter af Arrebos tekster er blevet gjort til genstand for dybdegående analyse og kritisk nærlæsning (bl.a. af Ejnar Thomsen, Sune Auken, Erik A. Nielsen, Peer E. Sørensen og Pil Dahlerup). Disse er heldige undtagelser fra en fortolkningsgenealogi, der nok har anset Arrebos tekster som indgangsportal til en nyere tids digtning (og den senere barokdigtning), men som så er ilet videre til fordel for et mere interesseret blik på hans efterkommere. Digteren og poetologen Martin Opitz (1597-1639) er en faderfigur i nyere tids tyske digtning, men måske er samme ophøjelse en lige lovlig forkromet titel til digteren Arrebo. Nærværende portræt tager dog ikke stilling til om betegnelsen bør være gældende eller ej. Men måske er det på tide at løfte det tunge fader-åg af Arrebo, og i stedet læse hans tekster med dét de nu rummer, isoleret såvel som retorikhistorisk betragtet.

Under alle omstændigheder viser Arrebos to hovedværker hvordan renæssancens poetiske programmer bryder helt igennem i dansk litteratur. Gennembruddet sætter ind på især to områder: Det ene kan ses i bestræbelsen på at forfine eller *ziire* (den yndede betegnelse på Arrebos tid) det litterære sprog. Det litterære sprog retter sig efter de retoriske idealer og de lingvistiske formdannelser, som diskuteres og undersøges i de adskillige poetikker og retorikker der fremkommer på tysk, engelsk, fransk, hollandsk og italiensk grund i 1500- og 1600-tallet. Alt andet lige, så har poetikkerne idealet om et elegant litterært formsprog til fælles, hvis kvaliteter i lige så høj grad bør vurderes på sin udformning som på sit menneskelige og religiøse indhold. Fra en moderne betragtning lyder det som en selvfølge at formen kan stå over, eller i hvert fald lige med, indholdet. For en renæssancedigter er det ikke en selvfølge, bl.a. fordi han forener to væsensforskellige ting: den ideelle retoriske form og sit eget modersmål, der i skriftsproglige henseender er forholdsvis uopdyrket. Ideen om digtningen på modersmålet - vulgærsproget - som første gang forsvarer teoretisk i Dante Alighieris *De vulgari eloquentia* (begyndelsen af 1300-tallet), er central i renæssancehumanismens opfattelse af sproget som kilden til menneskelig erkendelse. Midlerne til sprogets

forfinelse - som så repræsenterer den anden side af renæssancegennembruddet i Arrebos digtning - finder renæssancens poetologer i genopdagelsen af antikkens romerske og græske retorikere og digtere. Skrevet på dobbeltbevægelsen - at vende tilbage til antikkens retoriske idealer til den ene side, og at forkaste latinen og overgive sig til vulgærsproget til den anden side - er Arrebos to store værker således dybt præget af renæssancepoetik og -retorik. Her indtager hans gennemreflekterede litterære arbejder, som det første danske eksemplar herpå, en helt særlig position. Den poetiske skabelses erkendelser udgør derfor et hovedtema i det forholdsvis lille forfatterskab, der løber parallelt med hans religiøse digtning om Guds skabelse.

Biografi

Anders Christensen Arrebo blev født 2.1.1587 i Ærøskøbing, hvor hans fader var sognepræst. Anders fulgte i faderens fodspor og læste teologi hos Hans Poulsen Resen ved Københavns Universitet. Da Arrebo var 21 år, blev han ansat som præst ved slotsmenigheden i København. 1611 blev han gift med borgerdatteren Else Jørgensdatter. Han havde også digteriske ambitioner, hvilket kommer til syne gennem den håndfuld lejlighedsdigte som han skrev mens han opholdt sig i København. Hans første kendte digt er en sejrssang - *En ganske KORT EXTRACT OFFUER DEN STORE LYCKE OG Seyeruinding* (SS I 267-273) - til Christian IV i anledning af erobringen af Kalmar og Öland i sommeren 1611. Året efter skrev han "En Sørgelig Ny Dict" i anledning af Dronning Anna Catharinas død, og et tredje digt, "Calmars Oration", er sandsynligvis også skrevet af Arrebo. Arrebos lejlighedsdigte til Chr. IV har formentlig støttet hans ret så rappe antrit på karrierestigen; i 1613 blev han præst ved Frederiksborg Slotskirke, og tre år senere blev han sognepræst ved Nikolaj Kirke. Hans kometagtige succes kulminerede i 1618 da han, i en bemærkelsesværdig ung alder (31 år), blev udnævnt til biskop over Trondhjems stift i Norge.

Her kom Arrebos strålende bane på den gejstlige himmel imidlertid til et brat ophør. Den unge biskops entusiastiske deltagelse ved nogle fester gav konspiratorer anledning til at anklage ham for at være en fordærvet person der skejdede ud på en måde der var uværdig for en biskop. Det hed sig at han ved et bryllup i Hevne Sogn skal have indladt sig med en pige; han havde vist nok bare ført en hyggelig passiar med hende siddende på sengekanten. Ved et bryllup nogle år senere skulle Arrebo have kysset pigerne, trommet og danset - talentfuldt - og sunget vilde sange, bl.a. om den lokale byfoged. Formentlig har Arrebos fremfærd ikke været særligt fatal, men indflydelsesrige personer, deriblandt den omtalte byfoged, formåede efterhånden at vikle den unge biskop ind i et skandaleombrust væv af rygter. I Arrebos hændervidende brev til kansler Christen Friis i 1621 (SS I 323-324) forsvarede han sin uskyld og sin uplettede samvittighed. Det hele mundede dog ud i pinlige retsprocedurer der var præget af bagvaskelser frem for klare beviser. De skildres i H.F. Rørdams monografi om Arrebo (1857), og de er refereret i hovedtræk i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1924-34). En ydmygende undersøgelsesproces, som Chr. IV skal have overværet, endte 22.7.1622 med at bispeembedet blev taget fra ham.

Arrebo flyttede til Malmø, og her færdiggjorde han sin versificerede oversættelse af Davids salmer fra Det Gamle Testamente, som blev udgivet i 1623 med titlen: *K. Davids Psalter / Sangviiß udsat / under hundrede oc nogle Melodier oc Toner*. Psalteret blev en stor succes. Det indledes med ærevers af bl.a. medicineren Caspar Bartholin og teologen Jesper Brockman. De var ikke hvem som helst; Bartholins videnskabelige lærdom var højst anerkendt af sin tid, og dogmatikeren Brockman indtog pladsen som én af den nationale lutherdoms sværvægttere. Muligvis har biskop Hans Poulsen Resens lobbyarbejde også bidraget til, at han i 1624 fik brev fra kongen om at udsende en ny udgave. I 1627 var salmeparafrazen udsolgt, og Arrebo udsendte derfor en ny gennemrevideret og -arbejdet 2.-udgave.

Arrebos forsøg på at vende tilbage til et værdigt og produktivt liv havde fået solid vind i sejlene. At han ved egen kraft formåede at skrive sig tilbage under sit detroniserede ophold i Malmø, er beundringsværdigt. Om han reelt har fået den fulde oprejsning, kan der kun gisnes om. Formelt fik han i al fald en udstrakt hånd fra hoffet, for i 1625 sendte Chr. IV igen et brev, hvori Arrebos forseelser eftergives, og hvor han får tilladelse til at søge et præsteembede. Biskop blev han dog aldrig igen, men fra 1626 var han sognepræst i Vordingborg indtil sin død d. 12.3. 1637. I Vordingborg skrev han fra o. 1631 sit andet hovedværk, *Hexäëmeron*, der endegyldigt konsoliderer hans litteraturhistoriske position. Arrebo nåede dog ikke at fuldføre værket, men sønnen Christen Andersen Arrebo udgav det posthumt i 1661.

- Prædikener og lejlighedsdigte
- *K. Davids Psalter*
- ◦ Besynderlig nu ljssen i slig maade første gang brydis
- ◦ Den *luthersk korrekte* salme
- ◦ Sangvijs paa vort Danske Maal vdsat oc forferdiget
- *Hexaëmeron* - i Skaberens fodspor
- ◦ *Hexaëmeron* - en måde at se verden på
- ◦ Kulturpolitik og nationallitteratur
- ◦ Kunsten at skjule kunsten
- Tematisk sammenfatning

Prædikener og lejlighedsdigte

Arrebos forfatterskab kan inddeles i tre afdelinger. Prædikener og lejlighedsdigte udgør den første fase, mens *K. Davids Psalter* og *Hexaëmeron* tegner sig for henholdsvis den anden og den tredje fase. Inddelingen synliggør ikke kun forfatterskabets kronologiske bane, men signalerer også en opadstigende formkurve, hvor teksterne ud fra et litterært synspunkt bliver stadig mere avancerede og kunstnerisk gennemtænkte.

Ud over brevene (SS I 303-327) gør to prædikensamlinger, *Ossa Rediviva* (SS III 1-136) og *Torcular Christi* (SS III 137-478), det ud for Arrebos prosaskrifter. Arrebos samling af prædikener var resultatet af hans præstegering, men udgivelsen af dem stod han dog ikke selv bag. Ifølge titelbladet til prædikensamlingen *Ossa Rediviva*, som Arrebos søn, Christen Andersen Arrebo, udgav i 1680, er prædikenerne et ungdomsværk fra tiden ved Nikolaj Kirke. *Ossa Rediviva* ('benenes genopstandelse') består af 15 såkaldte eksegetiske prædikener, der udlægger profeten Ezekiels åbenbaring om benenes genopstandelse allegorisk og i tæt relation til Bibelens tekst. Kort fortalt tager prædikenerne afsæt i den gudfrygtige forundring over hvordan Gud på dommedag samler menneskenes knogler, hvor spredte fra hinanden de end måtte være. Denne (gen)skabende puslespilskunst synes at have tiltrukket den unge Arrebo: "af Hafvet oc Jordan samle oc fremdrage / at der icke skal feyle deraf det allerringeste Grysen [smule] oc Askekorn / oc icke et Been skal forsettis det andet; Det er en Konst ofver ald Menniskelig Konst / Fornufft oc Formue" (SS III 60). Peer E. Sørensen (*Den barokke tekst*, s. 69-77) har i forbindelse med Arrebos genopstandelsesprædikener beskrevet hvordan den allegoriske metodik er redskabet over alle redskaber, der via teologiens styresystemer hjælper senrenæssancens mennesker til at forstå det jordiske livs former og fænomener i et analogisk favntag med de himmelske.

Arrebos anden prædikensamling - *Torcular Christi* ('Kristi lidelseshistorie') - er inddelt i 5 'akter'. Den er udgivet i 1670, også af sønnen Christen A. Arrebo, men tilblivelsesstedet og -tidspunktet kan ikke udredes. Titelbladet oplyser at Arrebo har skrevet prædikenerne i sine sidste år, men Vagn Lundgaard Simonsen sandsynliggør at de formentlig er skrevet i midten af 1620'erne (SS V 46).

I tiden ved Nikolaj Kirke skal Arrebo muligvis have skrevet et jærtegnsdigt - "En ny Dict Om de Tegen, som Gud allermæchtigste lader dagligen skinne oc aabenbaris for Mennisken", der er baseret på tidender om et misfosters fødsel i Jena. Begivenheden udlægges allegorisk som værende et jærtegn fra Gud, der taler til menneskene om hvordan de skal leve et kristeligt liv. H.F. Rørdam påpeger at digtet svælger i formørket, middelalderlig overtro; man bør dog forsvare forfatteren med at han mht. tekstens 'overtro' blot delte denne med sin tid. Imidlertid finder Rørdam digtet så ringe at han udelukker Arrebo som dets forfatter (Rørdam: *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter*, s. 77-79).

I Trondhjem, december 1618, skrev Arrebo "Pest-Pulver". Baggrunden for dette var en pestepidemi der skal have hærget Bergen og Trondhjem (SS I 290-297), og som nåede København og Malmø det følgende år. Arrebo omtaler også pesten i et brev til Christen Friis til Kragerup (SS I 314) samme år. "Pest-Pulver" består af en prosabøn og et digt; tilsammen er det overordnede sigte at bede Gud om nåde for den straf (pest) som Gud tugter sine børn med for dets synder. Digtet er en såkaldt bodssalme, hvor Arrebo højspænder versene i et jambisk meter. Dog uden synderligt held, for rytmen er fantastisk stiv og mekanisk. Måske har Arrebo allerede på det tidspunkt været orienteret om den nye interesse for metrisk teori, som det tyske sprogselskab - *Fruchtbringende Gesellschaft* (Det Frugtbringende Selskab) - grundlægges på i 1617. Som metrisk eksperiment viser digtet trods alt, at hans fornemmelse for versets skansion stod for at blive radikalt forandret.

Set fra et litterært synspunkt påkalder Arrebos lejlighedsdigte til kongehuset sig den største opmærksomhed. De er få i antal, men de vidner om hans snilde poetiske håndlag, og i dem mærker man Arrebos digteriske ambitioner. Læser man dem i sammenhæng, fremgår det at hans lystprægede appetit på

ord var heldigt forbundet med stor kunstnerisk ærgerrighed. Med undtagelse af gravdigtet over Elisabeth Rosensparre fra 1628 (SS I 297-299) er de blevet til mens han opholdt sig i København mellem 1611 og 1618. I Anders Arrebo: *Samlede Skrifter* (1965-83) er der udgivet i alt fem, men det er tænkeligt at flere lejlighedsdigte er udgået fra hans hånd. Fx er digtet "Calmars Oration" muligvis skrevet af Arrebo, og det er først blevet fundet i nyere tid af Erik Sønderholm (SS V 48-51). Digtet, hvis 'oration' er lagt Kalmar Slot - som kun glæder sig over at blive erobret af Chr. IV - i munden, er skrevet på frit fyldende fireslagsvers. Det står imidlertid fast at Arrebo er forfatter til sejrssangen - *En gantske KORT EXTRACT OFFUER DEN STORE LYCKE OG Seyeruinding* (SS I 267-273). Det er skrevet til Christian IV i anledning af erobringen af Kalmar og Öland i sommeren 1611. Erik Sønderholm kalder det "en art minirimkrønike" (SS V 50) fordi det, så begejstret og 'dokumentarisk' som krigspropaganda nu en gang er, beretter om kongens krigslykke "vdi Smaalandene vdi Suerrige" (SS I 267). Digtet ledsages af en visemelodi, og det har formentlig været populært, idet op til flere viser i den efterfølgende tid går på den samme melodi. Det har sikkert også været kendt i Sverige, for der findes nogle svenske nationalsindede 'moddigte' der er skrevet helt i forlængelse af Arrebos (Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede*, bd 1, 1887, s. 143).

I 1612 skrev han "En Sørgelig Ny Dict" i anledning af Dronning Anna Catharinas død. Kunstnerisk set står det over hans forrige, hvilket bl.a. skyldes de langt mere regelmæssigt flydende fireslagsvers. Digtet skal synges på melodien til Hans Albertsøns salme *Jeg ved en vrt baade deilig oc bold* fra Thomissøns salmebog (1569), som også blomstermotivet er taget fra. Det indledes med linierne:

Jeg saa to deilig ROSER staa
Paa Førstelige rode,
Aff Konglig stam som Lillen blaa,
Bær Rosen sød' oc mode,
Aff Førstlig quist, ieg siger vist,
Vdspringe Roser baade,
Er plantet i dend Rige Christ
Oc dugget med hans Naade.
(SS I 275)

Gravdigtets traditionelle elementer - at den afdøde æres for sit dydige liv, at døden forbandes for sit skændige ran, glade tilkendegivelser over den afdødes ankomst til Paradis, de efterladtes håbefulde forventninger om snart at komme samme sted hen etc. - følges til punkt og prikke. Arrebo er særligt optaget af at variere gravdigtet over motivet af døden, der som en orm kryber ind og forgifter den ene skønne rose, Anna Catharina. I et par strofer anråbes Gud om at velsigne og trøste enkemanden, den anden efterladte rose, som jo er Chr. IV:

O stercke Gud, O Fader blid,
Beuar dend Rose grønne,
I denne storm oc farlig tid,
Beuar hans blade skønne,
(SS I 280)

Blandt Arrebos kendte lejlighedsdigte skiller ét sig ud. Det er gravdigtet over Elisabeth Rosensparre fra 1628, der altså er skrevet i tiden efter *K. Davids Psalter*, hans første egentlige, store litterære værk. Her udfolder Arrebo flere af sine bedste lyriske sider. Tonen er passende tilbageholdende og flyder tungt fejende frem i fletrimedede verslinier. Ind i mellem letter versene spontant enten med anaforiske krusninger (strofe 3, 6, 10 og 11), med en let spændt antitese (oxymoron i strofe 11,) eller med neologismer som "Lystgaard" (strofe 1), "sucker-søde" (strofe 2), "høybegremmet" (strofe 9) eller "Engledantz" (strofe 11). Men først og fremmest præges hver strofe af gentagelsens teknik, sådan at de samme ord vendes inden for strofen som i en kæde. Det fjører stroferne sammen, men skænker dem en tilsvarende vekslen mellem forskelligartede og dog ens elementer. Strofernes selvkorresponderende tendens får hjælp af de allestedsværende allitterationer, men også på et tematisk plan knyttes stroferne sammen, fx i antitesen mellem høj og lav (strofe 6 og 7). Her kredser ordene over navnet på hvem digtet angår, og imens indkredser Arrebo sit eget øje-syn:

Dog saa jeg ny's it Rosen Spar,
It Rosensparre glindre,
Med Rosenkrandsen høyt i Vær,
Fast meer i Øye tindre,
Oc i det Rosensparret Hus
Den Rosenkrantz beklædde,
Vaar skønne Blommer uden roes,
Vaar støre Fryd oc Glæde.
(SS I 297)

Her er Arrebo kommet meget langt sammenlignet med lejlighedsdigtene fra 1610'erne. Digtets legende

lyst-vision om ords forunderlige formning afslører at han er inspireret af renæssancens *elegantia*-idealer. Tilmed demonstreres det overbevisende hvordan noget sådant kan realiseres.

K. Davids Psalter

I 1620, mens han endnu var biskop i Trondhjem, havde Arrebo udsendt en oversættelse af de syv såkaldte *bodssalmer* fra Det Gamle Testamente (salmerne 6, 32, 38, 51, 102, 130, 143), udgaven findes dog ikke mere. Når jeg i det følgende citerer Arrebo, enten fra forordet eller fra salmerne, citerer jeg fra 1627-udgaven, med mindre andet er nævnt.

Arrebos *K. Davids Psalter* er skrevet meget tæt på originalteksten i vers for vers, i tanke for tanke. Det betyder ikke at her er tale om en stiv og kedelig versificering af salmerne. Her er snarere tale om et forsøg på en levende gendigtning end en vovet fortolkning. Pål Dahlerup har vist (*Dansk litteratur. Middelalder*, bd. 1, 1998, s. 127-128) hvordan Christiern Pedersens oversættelse af Davids salmer i begyndelsen af 1500-tallet indeholder stærke og diskutabile fortolkninger. Det var Arrebo hverken teologisk skolet til eller synderligt interesseret i. Han gendigter salmerne med Hans Poulsen Resens bibeloversættelse fra 1607 ved sin side.

Gendigtningen af 33. salme indledes med disse strofer:

MEt lyst oc glæde siunger.
I Gudretfærdige /
Ham loffue alle Tunger /
Thi saadant bør at skee
Aff de Oprictige.
Med Harper hannem ærer /
Met Psalter triumpherer /
Lifflig paa Strengene.

En ny Sang hannem quæder
Aff en ny Aandsens fryd /
Met Strengelig fremtræder /
Der til høy Siælens Liud.
Thi HERRENS Ord er ræt /
Hans Raad befeste stande /
Hans Gierninger er' sande /
Han handler rictig slet [helt].
(SS II 209-211)

Salmen hører til gruppen af "Trøste-psalmer" (SS II 13). Det kendetegnende for disse salmer er at her åbenbarer Gud sin trøstende stemme. I fortalen til psalteret omtaler Arrebo trøstesalmerne med en glødende taknemmelighed: "Davids Harpe saa trøsteligen sla / røre oc høre for oss / at et bedrøffuet Hierte / mit i allerstørste oc høyeste Siæls oc Legems Anftening / maa aff idel sød oc kierlig Guds Stemmis Røst oc Trøst / i Aanden hoppe oc springe / ja bliffue i Siælen oc det indvortis Menniske saa freidig / læt oc lystig / at hand icke acter ved et eniste Haar / alt huis Dieffuelen / Adam oc Verden / engster oc bedrøffuer / vaare det end slet til Døden" (SS II 13). I salme 33 er strofernes grammatiske tid præsens - siunger, loffue, ærer, triumpherer, quæder etc. Men i præsensformen er der indbygget en imperativ, nogen 'bør' bryde ud i lovsang over Guds retfærdige ord og sande gerninger, som anden strofe jo slutter med. Man kan sige at præsensformen er plastisk, den rummer både en konstatering af nutidig adfærd og en opfordring til fremtidig adfærd, såvel som Guds almagt gælder nu og i fremtiden. Første strofe har lagt vægten på subjektet, *hvem* der lovpriser. Det skal alle kristne, og betydningen af "alle Tunger" skal læses folkeligt og helt bogstaveligt. Her melder historien ikke noget om hvordan man gør sig fortjent til at være blandt de "Gudretfærdige", men den giver måske et bud på hvilke muligheder de "Oprictige" har. Deres redningsplanke dukker op i anden strofes indledning. Hvis første strofe er instruerende, er anden strofe konstaterende, den har nemlig lagt vægten på *hvad* lovprisningen er. Den er ny.

Besyderlig nu Ijssen i slig maade første gang brydis

Med repetitiv begejstring skriver Arrebo om den "ny Aandsens fryd", som 'den oprigtige' får stillet til sin rådighed, og de indledende lovprisningsstrofer fra Salme 33 (se ovenf.) har Arrebo måske haft særlig fornøjelse af at skrive, fordi de bekræfter en grundtanke som hele psalteret bygger på. Arrebos intention med psalteret var at dets brug ikke kun strakte sig til kirken, men i lige så høj grad kunne tjene til opbyggelig sang i hjemmet. I forordet til 1623-udgaven understreger han sin overbevisning om almindelige menneskers, især de unges, store glæde ved musik og sang. Som alternativ til lange vinteraftener med musikalsk tidsfordriv "aff huilcket Gud mere fortørnis end æris", opfordrer han forældre, børn og tyende til at gribe deres "Krogharper / Hackebretter og Langspil" og andre bondeinstrumenter og istemme salmerne "met Hierte oc Mund tillige" (SS II 28). Den opbyggelige intention og det æstetiske behag i drægtig samklang skulle give husandagten en ny dimension. Arrebos tiltro til almindelige menneskers identifikationsmuligheder med salmerne skal hverken undervurderes eller overvurderes. 126. salme, der skal synges på en folkevisemelodi, gendigter Arrebo på denne måde:

Huad som wi haffue saad met Graad /
Lad oss met Glæde høste /
For Hunger / Frost / Tørst / Spot oc Had /
Du HERRE Gud oss trøste.
(SS II 777)

Wi gaa nu met vor Saaløff [kurv med såsæd] vd /
Wi sucke oc wi græde:
Men lad oss høste HERRE Gud /
Oc sancke Neg / met glæde
(SS II 779)

Salmens jambisk alternerende rytme forsynet med genkendelige træk fra hverdagslivet har givetvis vakt oprigtig henrykkelse i sangstuen. Salmerne skulle kunne synges med folkelig oprigtighed, og Arrebos litterære satsning med bredt folkelig appel er med rette blevet anerkendt som brobygningen mellem luthersk kristenhed og moderne reformpoesi. 'Oprigtigheden' fra Salme 33, som vi så ovenfor, var altså også på hans side. Den "ny Sang", som Arrebopsalteret tilbyder, er måske et løsen ind til psalterets poetiske ambitioner om at leve op til Horats' formaning om at det gode digt folder sig ud i et afbalanceret forhold mellem det belærende og det underholdende. Det er måske den gode forventning til sit værks kunstneriske gennembrud, der får Arrebo til i forordet at tale om hvor "besynderlig nu ljssen / i slig maade / første gang brydis" (SS II 25).

Når man vil skrive på en ny måde, er den med musikken forbundne salmesang ikke et dårligt sted at øve sig, for Arrebos sang er noget helt nyt. Sagen er at psalteret er skrevet på vers der som de første i dansk poesi bygger på en grødefuld sammenplantning af de franske principper for versenes antal stavelser (kvantitet) og de germanske principper for versenes antal tryktoppe (accentuering). Sammenplantningen har som resultat at næsten samtlige psaltere springer af sted i et jambisk trav, hvor versenes struktur harmonerer indbyrdes med hinanden sådan at vers- og strofebygning i det enkelte psalter er identisk fra strofe til strofe. Arrebos indføring af streng gangart med bisyllabisk (to-stavelser) register, også kaldet *alternerende vers*, er en radikal fornyelse af salmetraditionen, hvis vers nok var struktureret efter bestemte antal tryktoppe, men indtil da havde haft fri stavelsesudfyldning. Jørgen Fafner sammenligner i *Dansk Vershistorie* bd. 1, 1994, s. 88-89, Claus Mortens bearbejdelse (1528) af Luthers oversættelse af 130. salme:

Aff dybhedszens nøedh roeber iegh tiil tigh,
Herre gudh wil thu migh høre
Thin naadszens øreen wænth thw till migh,
myn røest iegh nw framfører
Giffuer thw paa wor gierningh acth,
ath hæffne synden met thin magth
O herre hwo kandh thet taallee.

med Arrebos gendigtning i 1623-udgaven:

AF dybsens nød raabr ieg til dig
HErr' Gud bønhør min raaben /
Din Naadtsens Øren vend til mig /
Holt dem for min Bøn oben.
Thi vilt du giffue act paa stor /
Huad synd oc wræt wi har giord /
Huo kand da for dig bliffue?
(SS II 788)

Den rytmiske forskel er til at tage og føle på, og Jørgen Fafner kalder Arrebos psalter for "portalen til den danske reformpoesi" (smst., s. 87). Arrebos nye kunstpoetiske vision er at *ziirlige* og kunstfærdigt

gennearbejdede vers stræber efter at udfolde en ypperlig *ornatus*, der er værdig til salmernes hellige og gloriøse indhold. Det var ikke et let arbejde, og adskillige steder ses det at Arrebo må klippe en hæl og hugge en tå. Fra den franske reformpoesi overtager han den såkaldte *elisionsteknik*. Hvor der i ovenstående strofe står "raabr'" og "Herr'" og egentlig skulle stå 'råber' og 'Herre', er henholdsvis indlyden 'e' (*hypocope*) og udlyden 'e' (*apocope*) taget af for at bibeholde den jambiske rytme. Arrebo har formentlig med stolthed udført den femte strofe (efter alternationslovens principper) i "Hyrdesalmen" (den 23. salme), som er en perfekt jambisk reguleret, udvidet variant af folkevisens firlinjer. Rytme og indhold er skønt forenet:

Du est min Vert / jeg er din Giest /
Din Dug du for mig breder /
Oc spiser mig met Føden best /
Min Wven der ved græder:
Du sparer ingen Salve god /
Den flyder fra min Top til Fod /
Mit Beger oc gaar offuer.
(SS II 161)

Strofens roligt duvende rytme skyldes bl.a. at hvert vers udgør en sluttet, men afstemt helhed der gavmildt deler billeder ud til forestillingsevnen. I hvert vers korresponderer to poler med hinanden: enten gennem antitese (Vert - Giest; Top - Fod) eller gennem lighed (i lyd: Dug - du; i negativ værdi: Wven - græder). Hos en digter som Arrebo kan det kiastiske rimskema i tredje vers (spiser mig met Føden best) i sig selv opnå en særlig skønhed. Hvert vers er skænket sin egen særlige balance, og samlet udgør versrækken en flydende og plastisk kæde der munder ud i taknemmelighed over Guds velsignede overflod. Taknemmeligheden kunne i samme åndedrag udøse sin glæde over hvordan versrækkens afstemte skønhed flyder over.

Den luthersk korrekte salme

For at forstå betydningsomfanget af at Arrebo vælger at gendigte én af Bibelens kernetekster, må vi tilbage til den lutherske sammenhæng, der tog Davids salmer til sig som 'den lille Bibel'. Martin Luther skriver sine berømte fortolkninger af Romerbrevet og Galaterbrevet i Wittenberg, og her kommer i årene o. 1510 gendigtningerne af Davids salmer for dagen, både i prosa og på vers. Også her leverer Luther sine nye og stærkt afvigende fortolkninger af Bibelen i forhold til den etablerede kirkes. Luthers oversættelser af Det Gamle Testaments salmer bliver reformationssangens platform, hvor en ny forståelse af evangeliet tager form. Med ærbødig reverens til sin forgænger skriver Arrebo i fortalen:

den ædle Bibelkiern / den Siæl oc Hierteklingende Kong Davids Psalter / Cither oc Harpe / huilcken den Guds Mand Lutherus berømmeligen kalder den lilde Bibel / oc *Enchiridion* [håndbog] aff den hellig Aand selfff paa det allerkorteste oc mesterligste sammenscreffuet : *Melanthon titulerer* den en Krone oc Blomme for alle de Scriffter i Verden er: *Major*, en kostelig Siælens Vrtegaard / met idel Hierte oc Siælequegende Roser oc Violer / vel besat oc beplanted: Foruden huiß wbescriffuelig Roeß oc Loff / den ene aff Fædrene offuer den anden / paa denne dyrebar Bibelperle / anvender oc henlegger.

(SS II 5)

Arrebos 16. salme slutter med følgende bøn:

Kundgiør mig HERRE Liffsens Stj /
Lær mig din Vey at kiende /
At jeg maa vandre tryg oc frj /
Min Reise hoß dig ende.
Hoß dig min Gud / jeg siger vd /
Er offuerflødig Glæde /
Evindelig er Bolig rijg
I din Høyre Haands Sæde.
(SS II 113)

Det er nærliggende at forestille sig den bedende stå foran Gud og anråbe ham om at blive ført trygt igennem tilværelsens veje på rejsen til Paradis. Bønnen er til Gud, men den får først fuld gyldighed når den går gennem Kristus. Udsagnene "Liffsens Stj", "Lær mig din Vey" og "Høyre Haands Sæde" får en ganske anderledes og udvidet betydning når salmen "Her farffuet er met Christi Blod", som Arrebo siger i overskriften (samtlige psaltre er forsynet med rimede, udlæggende overskrifter, en praksis Arrebo arver fra

Cornelius Beckers salmeparafrase fra 1602). Det kaldes en *messiansk* eller *kristologisk* læsning af salmerne. Det kristologiske perspektiv lagde Luther særlig vægt på, hvilket bl.a. kommer til udtryk med de lutherske reformatorers folkeliggørelse af salmesangen. Når man sammenligner Arrebos gendigtning med den sidste danske bibeloversættelses (1992-udg.), kan man se at Arrebo er opmærksom på at fortolke salmerne *luthersk korrekt*. 1992-udgavens 16. salme tillader en fortolkning der er mere abstrakt og åben, hvorimod Arrebo forsøger at indsnævre fokus på det kristologiske. I 1992-udgaven lyder det i vers 5:

Herre, du min tilmålte del og mit bæger, / du sikrer min lod.

Mens Arrebo om det tilsvarende skriver:

Min Arffuedeel min HERRE er /
Min Kalck oc alt mit gode /
(SS II 111)

Og mens 1992-udgaven i vers 10 har:

For du vil ikke prisgive mig til dødsriget, / din fromme vil du ikke lade se graven.

skriver Arrebo:

Thi du ey skal / i Graff oc Dal /
Mit Liff HERRE forrodne
Jeg Sønnen din / met Øyen min /
Ey seer mit Legem trodne.
(SS II 113)

For "bæger" og "lod" i 1992-udgaven siger Arrebo hhv. "Kalck" og "Arffuedeel", der unægtelig rummer antydninger om at Jesus døde, og at hans soningsoffer er gået i arv til menigheden. Herren i 1992-udg. forhindrer at man overhovedet ser graven, men Arrebo forsikrer at man, som Guds søn Jesus, ikke skal råde op i den.

At læse salmerne gennem Kristus kaldes en *typologisk* fortolkning, og retfærdiggørelsen af fortolkningen fandt de lutherske reformatorer gerne i teksten selv. Arrebo skriver i forordet at fx 110. salme (første strofe) korresponderer med Mattæus kap. 22, v. 44, og at salmen i virkeligheden er et forvarsel om Jesus. Hermed kan det bevises, siger Arrebo, at salmen har været Helligåndens "*Organum*, Redskab oc Middel / igennem huis Hoffuet / Mund oc Pen / Gud selffuer Psalteren dicted / screffuet / siunget oc *publiceret* haffuer. [...] at sætte i saa maade en liden kort Bibel tilhaabe / om den gantske Christenhed" (SS II 9-11). Gud har altså selv skrevet salmerne: "Hoffuet-Mesteren til denne Vjßdommens oc Liffsens Kilde / [er] Gud den værdige Hellig Aand / huis Gierninger ere allesammen høylofflige / hellige oc tilbedelige" (SS II 11). Mon ikke det har kunnet få enhver luthersk salme-gendigter til at ryste bare en smule på hånden?

En anden essentiel side af salmernes ontologi er at "den er et offuermaade kosteligt oc fordreffligt *Colloquium* oc Samtale / imellem den Allerhøyeste oc Allermæctigste Gud i Himmelen / oc et fattigt angergiffuet oc syndigt Menneske her paa Jorden" (smst.). Arrebo siger at som tekst betragtet er salmerne først og fremmest en *samtale* der føres mellem Gud og mennesker. Han deler denne samtale op i to kategorier alt efter hvem der taler, og samtalen strukturerer i det hele taget Arrebos genreinddeling af Davids salmer (SS II 11-19):

Når *Gud* taler, gør han det på fem forskellige måder:

1) gennem "Lære-Psalmer", hvori mennesket "som i et Spejl" lærer om troens artikler og et kristeligt liv (SS II 13)

2) gennem "Formane-Psalmer", hvori mennesket med "idel hellige Paamindelser" lærer at dyrke Gud (smst.)

3) gennem "Trøste-Psalmer", hvori Gud trøster "et bedrøffuet Hierte" (smst.)

4) gennem "Spaapsalmer", der profeterer om det kommende Gudsrige, om Guds frelsesplan etc. (SS II 15)

5) gennem "Histori-Psalmer", hvori der fortælles om hvorledes Gud har bevaret kirken fra fordums tid (SS II 17)

Når *mennesket* taler, gør han det på to forskellige måder:

1) gennem "Bede-Psalmer" (bodssalmer), hvori mennesket "angrer oc fortryder / bicter oc bekiender sine wtallige blodige synder" (smst.)

2) gennem "Tack oc Loff-Psalmer", hvori mennesket taknemmeligt udøser sit hjerte og sin sjæl "lige som i en skøn oc lystig Apotekers Vrtegaard / Ja / lige som i Himmelen eller Paradiß selff / huilcke deylige oc velluctende Blomster der vdi opvoxte" (SS II 19)

Disse syv *samtale-genrer* dominerer salmernes bog, mener Arrebo, men han indrømmer at der adskillige steder er tale om overlapninger eller "mixti generis" (SS II 19).

Mens den evangeliske forkyndelse bliver den reformerte gudstjenestes vigtigste del, får menighedens tilstedeværelse i kirkerummet en radikalt ny og konkret fremtoning gennem salmen. I den katolske tid var kirkelig sang traditionelt blevet sunget af kyndige og skolede sangere. Hvis man ser bort fra at menighedens almindelige medlemmer sang med på deres eget modersmål ved højtider såsom jul og påske (Dahlerup: *Dansk Litteratur. Middelalder*, bd. 1, 1998, s. 117), begrænsede menighedens hørlige tilstedeværelse i gudstjenesten sig til kun ganske få svarvers på latin. Nu udfyldes det lutherske kirkerum af en liturgi hvis gudelige sang består i at almindelige mennesker synger salmer som er skrevet på deres eget sprog. Det har nok ikke altid lydt særlig kønt, anti-reformatoren Poul Helgesen protesterer i 1534 over kvindernes sang: "de kvæde og klynke med de noder og lader, som mere have facon efter springeviser [dansemelodier] end hellige salmer og lovsang", og man fornemmer i hans henstilling nogle år senere at pøbelens uskønne salmesang er på grænsen til det blasfemiske: "uden de som vel kunne og en god røst have, at vor hellige lovsang ikke skal vendes om og synes at være galent og drukkent folks vrål og skrig" (her citeret fra *Dansk litteraturhistorie*, bd. 2, *Lærdom og magi 1480-1620*, 1983, s. 166). Men protesterne var forgæves, menighedens salmesang på modersmålet var kommet for at blive, og den blev, om ikke blandt de vigtigste, så blandt reformationskampens synligste instrumenter i Danmark. I al fald må salmesangen have været en helt ny kognitiv og følelsesmæssig erfaring som gennemgribende forandrede almindelige menneskers måde at opfatte sig selv som en del af kirkerummet på. I reformationskampens første årtier i Danmark udkommer flere salmebøger, bl.a. af Hans Tausen (o. 1528). Hans Thomissøns *Den danske Psalmebog* fra 1569 blev den 'autoriserede' salmebog, og som milepæl betragtet skal man helt op til 'Kingos salmebog' (*Den forordnede ny Kirke-Salmebog*) og hans *Graduale*, der bliver forordnet i 1699, for at finde en salmeredaktion med et lignende imponerende format. Akkurat på midten af tidslinien mellem disse to skriver Arrebo sit psalter.

Sangvijs paa vort Danske Maal vdsat oc forferdiget

Martin Luther havde næret en forkærlighed for latinsk gregoriansk sang og havde i visse henseender vaklet i spørgsmålet om hvor meget gudstjenestens indhold skulle foregå på tysk eller latin, endvidere fik nylatinen en voldsom fremvækst i det 16. århundrede i det hele taget. Det til trods foreskriver Thomissøn at gudstjenesten konsekvent skal holdes på dansk. Med undtagelse af 40 latinske hymner er hans salmebogs 268 salmer sat op i 20 afsnit inddelt efter troens hovedpunkter. Thomissøn optager de fleste salmer fra Tausens salmebog, mens resten består af bidrag fra forskellige forfattere. Det nye er også at han redigerer meloditillægget efter særdeles bredspektrede kriterier: Både folkelige og latinske melodier og selv helt nye melodier fra hoffet indgår i tillægget. Thomissøns salmebog er populær i den forstand at den danske kirke får et rum hvor sangens åndedræt kan folde sig behørigt ud i spillerummet mellem teologi og folkelig funktion. Derfor indtager salmegenren en særlig betydningsfuld rolle i den protestantiske kirkes opgør med den katolske; i første omgang hvor salmen på modersmålet er en af reformationskampens murbrækkere i kirkekampen, i anden omgang som det indvundne land hvor luthersk ortodoksi kan befæste sine doktriner. Salmen er derfor et ret så teologisk og politisk følsomt område at bevæge sig ind på, og en salmedigter med ambitioner må gå forsigtigt frem. Han slipper ikke ustraffet hvis de kunstneriske eller fortolkningsmæssige eksperimenter er for outrerede i forhold til ortodoksien. Jørgen Fafner forklarer salmens særstilling blandt senrenæssancens litteraturer ved at salmen var særdeles brugbar, frem for alle lyriske genrer, for magthaveres forsøg på at hævde den nationale egenart på evangelisk grund. Salmen opnåede herved en kolossal folkelig udbredelse der kunne fungere som et bassin for den almindelige tro. Det betød så også at salmegenren var forholdsvis afvisende eller tung at danse med i forhold til nye litterære moder. Trods disse reaktionære eller modstandsdygtige energier blev salmen ikke desto mindre udvalgt som genren hvori dansk vershistories første store reform satte sine spor (Fafner: *Dansk Vershistorie*, bd. 1, 1994, s. 87). Det er således tre højpotente energipoler der konstituerer spændingsfeltet hvori Arrebo skriver sit Davids-psalter: den teologiske ortodoksi, den folkelige brug og de store kunstneriske ambitioner.

Ét er at den kirkelige ortodoksi kan rense litterære tekster i et ideologisk syrebad når de indgår i en liturgisk sammenhæng. Noget andet er at lutherdommens kirke må være tilskuer til nye kunstneriske og litterære strømninger som den verdslige verden har i støbeskeen. I længden kan Thomissøns salmebog ikke følge med, men får konkurrence allerede mod slutningen af det 16. århundrede. Ikke uden gode grunde. Det skyldes nu ikke større forandringer i tidens teologiske ortodoksi, årsagerne er af æstetisk art. Den polyfone

vokalmusik når i midten af 1500-tallet et højdepunkt med den italienske komponist Giovanni Palestrinas messer, mottetter og hans flere hundrede madrigaler. Hans lærer, Claude Goudimel, satte i 1565 firestemmige melodier til Clément Marots og Théodore de Bèzes franske oversættelse af Davids salmer. Dette psalter er en sproglig kraftpræstation og bliver et af den reformerte kirkes klenodier i Frankrig, og det vinder også popularitet blandt både reformert og evangelisk menighedssang i protestantiske lande. Andreas Lobwasser oversætter psalteret til tysk i 1573, og salmer herfra indgår også i dansk liturgi. Af de adskillige danske Davidspsaltere i den reformerte tradition der udkom mellem 1600-20, er der bevaret 5-6 stykker. Men at de var reformerte, var slet ikke uproblematisk, for psalternes ophav var forfattet af calvinske 'kættere'. Cornelius Beckers nye oversættelse (1602) af Davids salmer er en reaktion mod de kryptocalvinske understrømme som Arrebos bedrift også skal ses på linje med. I fortalen til Beckers psalter skriver den tyske teolog Polycarpus Leiser (her citeret fra SS IV 9):

Det er et gammelt Ord, at når Sangen i Kirkerne forandres, plejer der også gjerne at følge Forandring i Læren, derfor vil jeg, sålænge jeg har mine Øjne åbne, aldrig råde eller hjælpe til, at Lobwassers franske Sange indføres i velbeskikkede, rene, lutherske Kirker, thi hvorvel en Del af dem kan lyde ganske net, når de synges, så er det dog hverken i Ord eller Tone Luthers glade og frimodige Ånd, man her fornemmer.

Der var derfor gode grunde til at være på vagt over for den calvinske trussel, og en nidkær vagtmand ser man i en af den lutherske ortodoksis giganter, biskoppen og bibeloversætteren Hans Poulsen Resen. Arrebo var jo elev af hans skole og Resens opfordringer og støtte har sandsynligvis været en igangsættende faktor. Goudimels populære melodier er nok en udfordring til Thomissøns salmebog, men noget andet og vigtigere er de nye teorier om metrik og prosodi som tyske sprogselskaber i de første årtier af 1600-tallet fundes på. I modsætning til Becker, der endnu oversætter trægt og tungt humpende med løs stavelsesregulering, er Arrebos psalter et virkeligt forsøg på en gendigtning (*aemulatio*) og er derfor et værk hvis poetiske former står så anderledes lysende og stramme, og som lægger seriøs afstand til den hidtidige salme- og versekunst urytmiske fodtrin.

Det for samtiden nye og friske ved Arrebos psalter er ikke blot at Arrebo skriver sine vers efter splinternye teorier om versenes indbyrdes regelmæssige struktur, også melodierne bryder med den reformerte tradition. Ny metrik kombineret med en for de fleste salmers vedkommende tilbagevendende til gamle lutherske kirkemelodier resulterer i at Arrebos psalter fremstår som noget både nyt og gammelt på samme tid. Blandingen er genuin fordi den på en gang inddrager de lutherske melodier og lægger afstand til Goudimels franske reformerte melodier (og således er et teologisk vink med en vognstang), og samtidig har den strammere versregulering gjort salmerne langt mere sangbare. Det har gjort alle glade og er sikkert en af grundene til psalterets positive modtagelse. I forordet skriver han:

Da er nu saadant / i Jesu Naffn / effterkommet / saa den Christelige Læser her haffuer det offtebemelte Davidiske *Psalterium*, Sangvijs paa vort Danske Maal vdsat oc forferdiget [...] Oc det / icke vnder de fremmede Franske Toner / som den gemene Almue icke enten lærd haffuer / eller (maa skee) ald sin Liiffs tid lære skulde: Men vnder saadanne *Melodier*, som vdi *Cithara Lutheri* oc vore *Psalmebøger* findis / oc ellers i vore Christelige Huse giengse erre / oc skøt huer *Vican* oc *Legmand* icke wbekante.

(SS II 25)

Arrebos psalter rummer 96 forskellige melodier, hvoraf godt og vel 30 er overtaget fra Thomissøns salmebog. Lars Bülow Davidsen har under alle omstændigheder sandsynliggjort at Arrebo, ud over nogle enkelte svenske melodier, trækker på nordtyske melodisamlinger: tolv salmer (salmerne 1, 20, 23, 33, 35, 47, 49, 68, 87, 103, 104, 137) følger *Melodeyen Gesangbuch* (Hamburg, 1604), og en halv snes knytter sig til Prätorius' *Musae Sioniae* (1607-10) og Burmeisters *Geistliche Psalmen* (Rostock, 1601) (SS IV 11-15). Hvad sidstnævnte melodisamling angår, er melodierne til Arrebos salme 37 og 73 taget herfra. Melodierne er i dur og viser durtonalitetens udbredelse i Nordener, og deres tilstedeværelse er også et vidnesbyrd om Arrebos tidssvarende musikalske øre. I øvrigt indgår elleve tyske og syv af ukendt oprindelse som alle trykkes for første gang i landet. Blandt de sidstnævnte (bl.a. salmerne 69 og 126) indgår folkevisemelodier, og deres tilstedeværelse bekræfter Arrebos intention om at skabe et psalter der reelt kunne bruges til noget uden for kirkerummet, nemlig først og fremmest til husandagten.

Det vides ikke om Arrebo selv har redigeret meloditillægget, eller om han har haft en musikkyndig til at vejlede sig. En indikation for Arrebos musikalske anlæg, der er nok så tvivlsom idet den befinder sig i anekdoternes randområde, har rødder i festlighederne omkring de to skandaleprægede bryllupper Arrebo var med til i Norge. En anden omstændighed, som for H.F. Rørdam peger på Arrebos musikalske redaktionelle medvirken, er at Arrebo med stor sandsynlighed har modtaget undervisning i musik både i teori og praksis i sin studietid ved Københavns Universitet under Chr. III's universitetsfundats. Arrebo kunne være tilskyndet til det af bl.a. Hans Poulsen Resen, der selv skulle have været vældig glad for musik.

Et tredje og mere sikkert tegn på at Arrebo har haft sikker fornemmelse for sammensætningen af meloditillægget, kan slet og ret aflæses i forholdet mellem teksterne og melodierne. Salmernes sangbarhed gør sig gældende i den udstrækning som det nu er tilfældet. Julius Paludan bemærker (*Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede*, bd 1, 1887, s. 146-147) at Arrebo jo ikke havde nogen metrisk teori vedrørende det danske sprog for hånden, for en sådan fandtes endnu ikke. Han

har snarere været på forkant, også i forhold til den tyske reformpoesi, idet Martin Opitz' epokegørende *Buch von der Deutschen Poeterey* (1624) først udkom året efter Arrebo udsendte psalteret. Han har altså lyttet sig frem, brugt sit øre til at få "Texterne / her allevegne / sig saa vel met Tonerne / som det sig burde / bequemme" (SS II 25). Intentionen om at salmerne skulle udsættes for lægfolks fællessang, har drevet Arrebos anstrengelser frem i forhold til de praktiske omstændigheder omkring selve sangakten. For det gik stadig væk ikke helt smertefrit for sig når salmesangen sjuskede af sted med "wmensurerede Rijm" (smst.) fra Thomissøns salmebog, der endnu var kirkens autoriserede. Et troværdigt vidneudsagn har vi i Hans Mikkelsens Ravn, der så sent som i 1646 mismodigt forklarer hvor skrækkelig han oplever tidens salmesang, her skriver han i sin *Heptachordum Danicum* (her citeret fra Arnholtz m.fl.: *Danske metrikere*, bd. I, s. 141-142):

Skal sange af den art synges, der ikke er bygget af et fast antal stavelser, men hvori linien snart har for få og snart for mange, så opløser man hovednoderne i mindre ved en energisk, men ingenlunde mislydende påskyndelse, ligesom man splittede dem. Når man tidligere oftest har tilpasset noderne efter disse sanges første strofe, hvor noderne undertiden er opløste, er dette til stor ulempe ved tilegnelsen, idet folk så tror, at de samme opløsninger skal overholdes i alle de andre strofer på omtrent samme steder. Dette er desværre sket såre tit i de salmer, der sædvanlig synges i danske kirker. Mange lægfolk aner ikke, at de styrer mod et sådant skær; og støder de på i deres uvidenhed, synger de dog troligt videre lige til enden, under de tilstedeværendes højlige beundring.

De lidt over hundrede år mellem Poul Helgesens idiosynkratiske udfald (se ovenfor) og Ravns irritationer vidner om at salmens lyriske form var genstand for opmærksom bevågenhed fra forskelligt hold. Men hvor Helgesens anklager er teologisk motiverede, er Ravns motiver æstetiske. At det skurrer i Ravns ører, er repræsentativt for de forventninger man på hans tid har til det danske sprogs kunstfærdige formsættelse, som dramatisk er begyndt at skifte karakter. Den metriske og prosodiske udvikling, der sattes i gang i Tyskland, er for længst trængt ind i Danmark. Men den udenlandske inspiration giver nu ikke Arrebo anledning til nogen arrogant attitude på bekostning af danske salmer - "Huilcke oc i sandhed / allerstørste Parten / baade i gravitet oc sødhed [...] bære Prjsen for de andre" - og derfor ikke "lade oss det ny oc fremmede saa vel befalde / wi der offuer wfornøden skulle forkleinre / laste oc forkaste vort eget" (SS II 25). De er, ligesom Thomissøn havde foreskrevet, ikke blot begrænset til kirkerummet, men tænkt til skole og hjem.

Forskellen mellem 1623-udgaven og 1627-udgaven præges ikke af meget store indholdsmæssige forskelle. Den væsentligste forskel er at Arrebo i de forgange fire år har lært langt sikrere at beherske den alternerende metrik, hvilket ses overalt i den nye udgave. Hvis man fx læser anden strofe i den 102. salme, en bodssalme, er verserytmen mærkbart forvandlet til det bedre:

1623-udg.
Thi mine dage monne vær'
Ræt som en Røg henfarne /
Oc mine Been fortørred er
Som et Ildsted oc Arne.
Mit Hiert' er feld oc tørt som Hø /
Jeg glemmer at æde mit Brød /
Saa hart mig nøden kniffuer.
(SS II 608)

1627-udg.
Thi mine dage / HERRE kiær /
Er' som en Røg henfarne /
Oc mine Been fortørret er
Som Ildsted het oc Arne.
Mit Hiert' er feld oc tørt som Hø /
Jeg glemmer at fortær' mit Brød /
Saa hart mig Nøden kniffuer.
(SS II 609)

Den ældre udgaves jambiske vers byder på flere hårdheder, eller rettere sagt, rytmiske sammenbrud. Det ses fx i fjerde og sjette vers, som så er bragt i harmonisk orden i den yngre udgave. Men der var langt igen, og overalt i den yngre udgave benytter Arrebo sig endnu af talrige elisioner, dvs. han får metret til at passe ved at borttage stavelser, især i ordenes udlyde. Måske har Arrebos redigering ikke været konsekvent nok i forhold til hans reelle metriske indsigt. I den yngre lukkes adskillige steder vers fra den ældre ind, som han med sikkerhed kunne have bearbejdet og forbedret. Julius Paludan mener (*Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede*, bd. 1, 1887, s. 148) at fx 8. salme, der er skrevet i hexametervers, viser en alt for slap redaktion:

Dine Hænders Gierninger ham betrode /
Lagde ham alting / gunstig vnder Fode /

Faar oc Fæ samt de vilde Diur oc Feede /
Stod ham tilrede.

Fulene som sig vdi Lufften suinge /
Oc i Busken grøn / søt oc liffligt klinge /
Fisken oc alt det som i Vandet vandrer /
Der sig forandrer.

HERre / vort HERre oc Regenter kiere /
Huor herlig oc lofflig er dit Naffns Ære
Offuer Land oc Strand / vdi Verden vjde
I allen tjde.
(SS II 77)

Om det lyder kønt, kan diskuteres; indholdsmæssigt tager Arrebo under alle omstændigheder nogle forberedende skridt hen imod det Guds skaberværk der skulle blive omdrejningspunktet for livsværket *Hexaëmeron*.

Hexaëmeron - i Skaberens fodspor

Davidspsalteret blev skrevet til gavn for en kirkelig og en privat sang. *Hexaëmeron* er et læseværk. Blandt danske litterære enkeltværker i det 17. århundrede er det kun Elias Naurs *Golgotha paa Parnasso* (1689) og Anders Bordings avis *Den Danske Mercurius* (1666-77), der i omfang kan måle sig med *Hexaëmeron*. Men til forskel fra Naurs gnistrende passionsepos og Bordings journalistiske lækkerier indtager *Hexaëmeron* en særstilling pga. sin tyngde og sine kunstneriske ambitioner. *Hexaëmeron* er et sprænglærd epos. Det er et held, både for tidligere tiders og nutidens læsere, at teksten er spækket med randnoter, for uden disse ville teksten adskillige steder være komplet uforståelig. Brugen af randnoter er en praksis overtaget fra Resens bibeloversættelse. Arrebo er mester for langt de fleste, men det er ikke til at afgøre hvor mange randnoter udgiveren, Arrebos søn, har indsat. Eposets handling består af verdens skabelse, og er - kort sagt - denne: Tidsrammen følger verdens første uge, hvilket strukturerer eposet sådan at den enkelte dag får hver sit afsnit. Afsnittenes indhold kan i meget grove træk skitseres sådan: 1. dag følger den første materies og lysets skabelse; 2. dag følger himlens og jordens skabelse; 3. dag følger vandenes og floraens skabelse; 4. dag følger stjernernes og planeternes skabelse; 5. dag følger fiskenes og fuglenes skabelse; 6. dag følger landdyrenes og menneskets skabelse. Agerende personer er der næsten ingen af. Fortællingen opretholdes af en fortæller, der til gengæld følger Gamle Testamentes genesis og skabelsesunderet på så klods hold, og i øvrigt er stærkt optaget af at gøre sit vidnesbyrd om skabelsen nærværende, at fortællingen alligevel overskygges af to hovedagenter: Guds - naturligvis - og betragterens.

Med fortællingen om Guds skaberværk og gendigtningen af dets skabelse har Arrebo lagt sig efter noget vi alle kender, og byder derfor ikke på overraskelsesmomenter. Plottet er kendt, og derfor er *Hexaëmeron* ikke en af den slags tekster, hvor læsningen drives frem af en 'reading for the plot'. Overraskelserne finder sted i Arrebos forsøg på at genfortælle det store skabelsesunder på en ny måde, så det er måske her fascinationen kan opstå.

Hexaëmeron - en måde at se verden på

I afsnittet "Verdens første Uges fjerde Dag" fortæller Arrebo om skabelsen af himmellegemerne. Netop som digteren er i fuld gang med at udbrede sig om solens og månens formfuldendte materie og snedige indretning, vender han betaget sit blik mod himlens stjernerum. Hvordan skal man beskrive det man ser? Han foreslår prøvende at man kan danne sig forestillinger om det sete ved at sammenligne himmelrummet med bjerges kridhvide sne eller en eng i maj måned der er som overstrøet med diamanter. Nu er det sådan at et uoverstigeligt svælg rejser sig mellem himlen og jorden, men hvis man skal sammenligne de to rigers forskelligartede måder at vise skaberens fingeraftryk på, må man sige at himlens blå telt ("paulun") med alle sine "Liuse-krooner" tager sig mest prangende ud og vinder ved første øjekast. Han glider over i en

exclamatio, eller på dansk, et udbrud:

Seer jeg med under, oc paa HErrens Finger tænker!
Men det forstierned tag langt meere Sindet krænker,
Det runde-blaa paulun, med Liuse-krooner mange,
Med skønhed, stoorhed, kraft, fast bedre veed at prange.
En Paa-fugl yndelig, mood Paafuglinden kierlig,
Omdrejer sig med Lyst, i al sin adfærd herlig,
Sin rumpe spegle-fuld, med *Argi* Øjne blanke,
Udbreder Cirkel-rund, veed præctelig at spanke;
Dermed hand magen sin til Kierlighed bevæger,
At de med samled haand, saa fliid paa Verden legger.
Det samme kierlig spil, Gud med Naturen drifver,
Oc dermed Hierter tu forbinder oc troo-gifver.
Thi himmelske Pallats, sin jordisk bruud at vinde,
Udbreder sig med Lyst, om om sig lader finde,
I Kiortel hviide-blaa, skær som en Ægge-hinde
Bestucked oc besat, med Perler ud' oc inde
(SS I 163)

Her, som i de adskillige andre udbrud der med sit store antal præger det store digt, udtrykker digteren sin glæde over skabelsen i stille forundret og henrykt lovprisning. Jord og himmel synger om kap med hinanden på hver deres måde, ikke i konkurrence, men i et forsøg på at række hinanden hånden i et kosmos, der fra begyndelse til ende er godt skabt, er sandt og harmonisk ordnet, men som først og fremmest er *skønt* udfoldet. Himmel og jord, påstås det, spiller et "kierlig spil" med hinanden, og påstanden får medhold af en lille sammenligning: Som påfuglen i parringslegen breder sin yndige hundrede-øjne-hale ud for at bevæge magen, på samme måde strækker jord og himmel sig mod hinanden. Hermed kan det fastslås at Gud i sit skaberværk har indblæst et bærende princip, nemlig kærlighedens. Guds kærlighed holder universet sammen, og uden den ville verden falde tilbage i det kaos hvoraf den opstod.

Arrebos naturanskuelse og hans bevidste *skønne* måde at tale om naturen på adskiller sig fundamentalt fra de idealer om kvantitet og objektiv eksakthed som fx Isaac Newtons kosmologi bygger på kun et halvt århundrede efter. I hovedværket *Principia* (1687) opstiller Newton metoder der på et matematisk og rationalistisk grundlag forsøger at bevise hvordan naturfænomenerne tiltrækning og kraft udfolder sig efter mekaniske og tidløse love, der altså gælder for hele universet, og under hvis jurisdiktion universet blev til. Arrebos kosmogoni er først og fremmest lyrisk. Hans *tale* om verdens tilblivelse (*kosmogoni*) udspringer af en metafysisk lære om universets indretning (*kosmologi*), hans verdensbillede. Hos Arrebo knyttes forholdet mellem de to områder først og fremmest af analogier og metaforer, og det udformes i det hele taget retorisk stemt mellem det man taler om, og måden man gør det på. Når Arrebo ovenfor pointerer at den blåhvide jordklode er en potent "Ægge-hinde", eller hævder at forskelligartede ting i universet *spejler* sig i hinanden og tilsammen udgør den *bog* Gud har skrevet med sin skabende virksomhed, viderefører han blot nogle mestermetaforer som middelalderens kosmologi udviklede. Det demonstrerer også hvordan Arrebos naturdigt befinder sig i grænselandet mellem middelalderens epoke og den nye tids. Naturfilosofien i middelalderen, blandt hvilke Platons *Timaios*, Macrobius' kommentar til *Scipios drøm*, traktaten "Asclepius" fra tekstsamlingen *Corpus Hermeticum* og Guillaume de Conches' *Philosophia Mundi* (o. 1125) udgør hjørnesten, holder spekulation og erfaringsbaseret fantasi i hævd frem for at søge tilflugt i objektiv eller værdineutral viden. Og ligesom Bernardus Silvestris i *Cosmographia* (ca. 1148) og lysttænkeren Bonaventura i *Collationes in Hexaëmeron* (13. årh.) argumenterer for det at anskue verdens tilblivelse i ét holistisk blik, baserer Arrebos digt sig også på den forestilling at naturens fremtrædelsesformer er knyttet sammen af "HErrens Finger" til ét sammenhængende 'Deus artifex', Guds værk.

Det betyder ikke, hverken for middelalderens eller Arrebos måde at tale om naturen på, at påstandene om naturens indretning er opdigtede efter fri fantasi. Arrebos *Hexaëmeron* benytter sig også af tidens videnskabelige standardviden udarbejdet af bl.a. astronomen Tycho Brahe, medicineren Caspar Bartholin, calvinisten David Pareus og globetrotteren Jan Huygens van Linschoten. Men det betyder at prisen for Newtons matematisk målbare natur, der udgør grundlaget for bl.a. de fysiske, tekniske og medicinske triumfer i nyere tid, er at *tal* om den bliver afsjælet. Imidlertid beror Arrebos bevægede tale om Guds besjælede natur på betragterens sanselige og fantasifulde evner, som til gengæld ikke kan verificeres og må lade visse af naturens fysiske og biologiske hemmeligheder forblive uforklarede. *Hexaëmeron* er en monstrøs, encyklopædisk samling vidensstof der vil forklare alverdens indretning. Og selvom værket sprænger alle tilladelige og fornuftige rammer for hvad et læseværk bør tilbyde sine læsere, er det et digterværk. Det skyldes ikke kun versenes usædvanlige formning eller talens stilistiske højstemthed, det skyldes også at digterens lystsyn på naturen sætter ham i stand til at skabe billeder af den. I den forbindelse siger Erik A. Nielsen i sin fornemme læsning af *Hexaëmeron* at det hører hjemme i en meget lang poetisk tradition for at skabe digteriske totalbilleder af den eksisterende verden. Og det vil jo - set med moderne øjne - sige: skabe billeder af verden, som den kommer til syne for en bestemt tids verdens-anskuelse. Anskuelse er noget andet og mere end iagttagelse. Der er begribeligvis

mængder af verdenssansning og -iagttagelse i et værk af denne karakter. Mere eller mindre autentisk og opdateret viden fra mangfoldige vidensområder kan værket optage i sin næsten forslugne rummelighed: astronomi, geografi, topografi, botanik, zoologi, meteorologi, kemi, fysiologi og anatomi, samt praktiske fag som agerdyrkning, kvægavl, fiskeri, husbygning, pottemagerkunst, glaspusteri, og naturligvis - overordnet alt det andet - teologi.

(fra "Lyst-forundret" i: Schmidt m.fl.: *Læsninger i Dansk Litteratur*, bd. 1, 1200-1820, s. 114)

At fortælle skabelsesberetningen på vers er en hæderkronet disciplin med en meget lang tradition. Bedas *Hexaëmeron* fra det 8. århundrede, Bonaventuras *Collationes in Hexaëmeron* fra det 13. og Miltons *Paradise lost* fra det 17. er blandt de mere berømte eksempler i rækken af vesterlandets indoptagelse af skabelsesberetningen fra 1. Mosebog. Arrebos navnebroder, biskop Anders Sunesens, latinske *Hexaëmeron* fra o. 1200 indgår også i rækken. De to digterværker er naturligvis meget forskellige på helt afgørende områder; fx er i Sunesens værk store dele af indholdet og den logiske fremgangsmåde en snórlige opvisning i skolastisk dogmatik - der er "næppe et eneste sted, hvor det er gået i kludder for Anders" (Sten Ebbesen: "Hexaëmerons svære passager: kvæstioner og teologisk logik" i: Sten Ebbesen (red.): *Anders Sunesen. Stormand teolog administrator digter*, Center for Europæiske Middelalderstudier, Københavns Universitet, 1985, s. 149). Men ét problem har de til fælles: at knytte lærdom og poetisk fortolkning. Sten Ebbesens dom synes ikke at falde ud til fordel for Sunesens poetiske hånddelag: "sammensmeltet er de to dele ikke. Sømmene ses klart." (smst., s. 138). Under alle omstændigheder er det sandsynligt at Arrebo ikke har kendt til Sunesens værk, og det må derfor betvivles at det har tjent som kilde- eller inspirationsmateriale.

Kulturpolitik og nationallitteratur

Klarere fornemmelse har Arrebo derimod haft for vægten af det bestillingsarbejde som han o. 1631 bliver opfordret til at udføre. Fra højeste sted opfordres han af selveste rigets kansler, Christen Friis til Kragerup med hvem Arrebo havde ført sin pinlige brevkorrespondence ti år forinden (SS I 322-324), til et ganske bestemt og yderst vigtigt arbejde. Arbejdets indhold er givet fra første færd og omgærdes af et ekstratekstuel sigte med nationalistiske og kulturpolitiske visioner: Arrebo skal oversætte og fordanske den franske digter Guillaume Du Bartas' epos om verdens første uges dage - *La Sepmaine ou Creation du Monde* - fra 1578. Guillaume Du Bartas tilhørte generationen lige efter den franske 'Plejade' (Syvstjernen) fra midten af 1500-tallet, hvor digtere som Pierre de Ronsard og Joachim du Bellay havde stået i spidsen for digtergruppen bestående af syv fremtrædende franske digtere, der havde skabt den franske renæssancelitteratur på modersmålet. Du Bartas' epos værdsattes i en sådan grad at det inden for de første seks år kom i tredive oplag, og det modtoges også begejstret af europæiske nationer, der importerede det fine værk og oversatte det til tysk, hollandsk, engelsk, svensk, italiensk, spansk - og dansk.

Som det også er tilfældet med Davidspalteret, hvor der på fransk initiativ fremkom et skatkammer af melodier og tekster, er *La Sepmaine* - skrevet af en calvinsk reformert. At Du Bartas' epos teologisk set er strengt konsekvent og tilmed er væbnet til tænderne med kaskader af lærdom, gør det ikke mindre betændt for den der skal oversætte værket i en luthersk sammenhæng. Arrebo, der formentlig ikke har ejet et flydende fransk, støtter sig til Tobias Hübners hollandske og Zacharias Heins' tyske oversættelse af værket. Muligvis har Hübners afdæmpede stil været Arrebos udmærkede eksempel, der nok har tøvet over for Du Bartas' højspændte og komprimerede stil. Vagn Lundgaard Simonsens undersøgelse af Arrebos kilder viser at Arrebo i teologisk eksplosive sager holder afstand til calvinisten David Pareus' genesiskommentar (som Du Bartas benyttede), og i stedet b(r)ytter på 'gammellutherske' kommentatorers sikrere og bredere viden. Lundgaard Simonsens kontante dom er bestemt ikke til fordel for Arrebos intellektuelle formåen, idet han mener at Arrebo i sit Davidspalter har svært ved at fastholde en tankegang - "når problemerne bliver blot en smule komplicerede" (SS V 27). Og mens Du Bartas' filosofiske systemtænkning og videnskabelig udredninger tømres gensidigt bekræftende sammen, sker det for Arrebo at "når han i en videnskabelig argumentation skal forsøge at forene sit eget stærkt teocentriske syn med et rent videnskabeligt, så bliver argumentationen ikke så sjældent rodet indtil uforståelighed" (her citeret fra SS V 33). Det gælder ikke kun i teologiske anliggender, den intellektuelle stringens bryder også sammen når Arrebo læner sig op ad diverse prosakilder. Det er ikke helt vildledende når Lundgaard Simonsen ind i mellem antyder, at selv om *Hexaëmeron* var blevet skrevet færdigt, kan det med den form det nu fik, umuligt have indfriet visse kredses håbefulde forventninger om et nationalt epos hvor stor poesi skulle knytte forbindelsen mellem luthersk ortodoksi og videnskabelig lærdom. Måske har Arrebo helt bevidst ladet diverse inkonsistente huller stå åbne, fordi han - klar over omkostningerne - har tilsidesat deres betydning til fordel for at bruge kræfterne på værkets gejst og *ornatus*. Sandsynligvis har han haft planer om at vende tilbage og korrigere i hvert fald de værste uklare og brodne passager. Hvilket altså ikke blev foretaget. Den følgende passage er blot ét af

mange eksempler på hvordan Arrebo overvejer sit eget digts ontologiske status. I "Verdens første Uges tredie Dag" skimtes hans urokkelige synspunkt, at i brændpunktet mellem sandhed og fiktion rangerer sidstnævnte ikke nødvendigvis på et lavere erkendelsestrin:

Skuld' ej jeg siunes her, een Fabel-Hans [person der fortæller røverhistorier] at gifve
Oc meer Poeterj end Sanden at beskrifve:
Jeg kund' i denne Bog vel megen Under sticke,
Oc mindr' end Bonden troer af *Agenippe* dricke.
(SS I 139)

Ræsonnementerne bag de forholdsvis dunkle vers kunne forsøgsvis koges ned til denne enkle prosa: *Hvis tilfældet var at min tale er mere røverhistorie end sand tale, så kunne jeg for alvor vælge at lyve bevidst om verdens indretning under dække af at jeg digtede sandt. Det er imidlertid ikke tilfældet at den der drikker af poesiens kilde nødvendigvis lyver. For jeg ved at den fulde sandhed, som jeg i øvrigt bestræber mig på, ikke er opnåelig i et menneskes tale, hvad enten den er i prosa eller på vers, i fiktion så vel som i bogstavelig tale.*

Når jeg lægger denne i og for sig nyplatoniske tankegang i munden på Arrebo, er det fordi jeg mener den er gældende for hans *Hexaëmeron* i den udstrækning at den skal ses som et forsøg på at beskrive verdens fremtrædelse på en sand måde, men som altid allerede er udtalt på den fingerede tales præmisser. Derfor behøver lærde som ulærde ikke være mistænksomme over for bogens udsagn om verdens fænomene indretning, men kan tage ordene for det de er: *ord*. Det kan under alle omstændigheder diskuteres hvorvidt Lundgaard Simonsens vinkel på værket er retfærdig. Arrebo bør af gode grunde have været mere end tilfreds rent kunstnerisk. Idealet om 'korrekt sammenføjning' af dogmatik og verskunst er uinteressant, for så vidt det rent æstetisk brænder på et helt andet sted. Arrebos færdige resultat viser hvor lidt han er bundet af forlæggets idé og indhold, og han løser bestillingsopgaven beundringsværdigt ubundet ved at lade sit eget temperament og sin egen sproglige formåen stråle om kap med værket. Værket er herostratisk berømt for sin lærdom og har været et kors for eftertidens litteraturhistorikere. Disse har muligvis forsét sig på Arrebos tilsyneladende enorme videnskapskapital, der da også kan gøre den moderne læser svimmel (og træt).

Kunsten at skjule kunsten

Det er nu ikke Arrebos formidling af standardviden om verden og dens indretning, der gør hans værk relevant i nyere tids litterære historie. Der kan fremhæves adskillige aspekter af det digterværk, der i næsten et århundrede indtog pladsen som dansk litteraturs store gennembrud efter middelalderens ophør. Jeg vil fremhæve to hovedtendenser som jeg opfatter som særligt karakteriserende for Arrebos bestræbelse på at gendigte skabelsesberetningen på en ny måde. De to tendenser er inkommensurable og går i hver sin retning.

A) Den ene tendens viser sig i Arrebos gennemtænkte forsøg på at gøre talen så kunstig som muligt, i ordets bogstaveligste forstand. Bestræbelsen kommer først og fremmest til udtryk igennem verseformernes kunstfærdige arrangement, men bærer også præg af at der øses rigeligt fra den klassiske retoriks normer og eksempler. Selv om Arrebo på det punkt langt fra er så svulstig og overeksponerende som digterne mod slutningen af 1600-tallet er, udstråler hans ordkunst en næsegrus beundring for antikkens digtning og retorik.

B) Den anden tendens viser sig i bestræbelsen på at udtrykke sig så naturligt, mundret og folkeligt almindeligt, som det nu lader sig gøre, om hvordan det er at se skaberværket for sine øjne. Som var det et barn der for første gang får en blomst i hånden eller kigger på en sten eller bader i regnen, viser der sig i hans barnlige humør en fænomenologisk vilje til at sanse og erfare verden oprindeligt såvel som oprigtigt. Viljen til det barnlige er først og fremmest kombineret med en verbalistisk og neologistisk stil, og består i en simpel og æstetisk glæde ved ord.

De to tendenser - det kunstige og det naturlige - modarbejder i og for sig hinanden, men til sammen bidrager de til at gøre værket organisk og helstøbt. Arrebo er klar over at modsætningsforholdet mellem de to knytter sig til et klassisk og meget berømt modsætningspar, der bl.a. optræder hos Ovid. I tredje sang (vers 158-162) af *Forvandlinger* skriver Ovid om Actaeon, der af skovgudinden Diana forvandles til en hjort fordi han havde set på hende mens hun badede i sin naturligt-kunstige skovgrotte:

Intet var kunstigt deri, men naturen havde med snilde

gjort, at det lignede kunst. I levende pimp- og porøse
tufsten havde den rejst en selvgroet bufontæne.
Fra højre risler en kilde med klare og lysende vande,
bassinet er åbent og bredt og bredderne kantet af grønsvær.
(*Ovids forvandlinger*, på danske vers af Otto Sten Due, 1989, s. 81)

'Ars est celare artem' - kunsten er at skjule kunsten - er en af de grundlæggende idealer som *Hexaëmeron* forfølger.

Tendensen mod det 'kunstige' (A) kommer til udtryk i Arrebo eksotiske valg af metrum. Her i fortalen:

O Almæctige Gud, al Verdens Skaber oc HErre,
Præctig du gaaer her ud, din Gierning ziirlig maa være!
Herlighed er din dragt, oc Lius dit Klædebon hvide!
Deilighed er din Pract, du skin som Solen hin blide!
Blankt dit Klædebon er, din' Hænders Gierninger liuse,
Neppe dem *Phæbus* [solen] seer, før hand flux lader sig kiuse.
Ingen, i Verden viid, sligt Mesterstycke har skaaret,
Ingen, af Adams tiid, saa konstig Qvinde har baaret;
Ej Teltmageren kand sit Pauluun kruse saa artig,
Perlestickerens Haand tapet ej Sticker saa fartig:
Du jo HErre Gud før, det skønnest' Himmels Decke,
Som det, HErre, dig bør, mon ofver Jorderig strecke.
Ziirlig Demanten er, saa oc den røde Rubine:
Soolen skønner oc skær, paa højen Himmel, maa skinne:
Perlerne stickis næt tapetet herligt at pryde:
Stjernerne bedr' er sæt', hves Orden ingen kand bryde.
Aldrige nogen tiid slig grundvold Mestere lagde,
Ingen i Verden viid slig Bygning muured' oc magde
(SS I 50)

Versene ovenfor efterligner antikke hexametersvers, men i modsætning til antikkens urimede vers udstyrer Arrebo sine med faste rim. Versenes udgange er konsekvent kvindelige, og de er dobbelt rimede, eftersom der er indlagt et mandligt rim i midten af verset. Som man kan se, er 16. vers ("Stjernerne bedr' er sæt'") elideret. I stedet for at bruge ordene almindeligt og i deres helhed, er sidste stavelse bortreduceret (*apokoperet*), idet der er indlagt fast *cæsur* (pause) efter sjette stavelse. Formålet er at frembringe et bestemt rytmisk mønster der former verspar for verspar til små rytmisk selvstændige helheder, og som parvis giver dem et strofisk præg. Rimskemaet for versparrene er denne: aBaBcDcDeFeFgHgH etc. Den måde at strukturere versene på afviger stærkt fra antikkens hexameter. "Metrum Aroensianum" er Arrebos helt originale bidrag til dansk vershistorie, et metrum der dog aldrig slog igennem. Man kan sige at i stedet for Homers eller Vergils bredt varierede og afbalancerede episke vers gungrer Arrebos vers af sted i en monoton der i og for sig er klangfuld og imponant, men som på sin vis også er trættende i længden.

Det har muligvis tappet Arrebo for kræfter at skulle leve op til sine storslåede metriske ambitioner, for han kunne ikke opretholde sit ejendommelige hexametersvers værket ud. I første dags første anhang skifter han verseformen ud med jambiske alexandrinere - "dog med idel *foeminin*-endelser" (SS I 75), dvs. kvindelige udgange, for at overgangen ikke skal blive for brat. Man kunne måske sige at mht. monotonien er det som at komme fra asken og i ilden når værket, til den bitre ende, går på alexandrinske vers. Men stilistisk set er udskiftningen nok et klogt valg, fordi den episke fremadskriden folder sig bedre ud på dansk når den bæres af en jambisk fremdrift frem for det ret kunstige hexametersvers. Arrebos alexandrinere bidrog til at blive det hyppigst anvendte metrum i dansk digtning i det 17. århundrede. Adskillige af hans vers lykkes; et eksempel på hvorfor kan man måske se i den følgende skildring af løvens statur, et dyr Arrebo aldrig havde set:

See ud der springer frem den grumme Diur-forskrecker,
En Jæger uden Hund blod-gridsk i marken trecker,
Nu er hans Klædning hviid, nu guul, nu trøjen sverted,
Langøret, øje-glubsk, skarp-kløred, vel-bestierted,
Jeg meen den Løve kæk, stormodig ofver alle,
Den fleeste Markens Diur maae knælende food-falde.
Hans Fødsel selsom er, naar hand til Verden længer,
Sit eget Moders Liif, u-mildelig hand sprenger:
Af Redsel slet forbaust, half død tre dage slummer,
Ved Fadrens skrek'lig brøl til Liif oc Krafter kommer.
(SS I 226)

Den anden tendens viser sig som sagt i Arrebos fænomenologiske tilgang til sit stof - verdensskabelsen.

Vender vi tilbage til den indledende passage fra "Fortale til Skaberen" ovenfor, ser vi at noget andet også er bragt på banen. Fra starten af skæres der lige ind til værkets poetologiske centrum: Overhovedet at tale om skabelsen er konsekvensen af at man allerede har forligt sig med Skaberen. "Fortale til Skaberen" er ikke en traditionel prolog, henvendt til læsere, mæcener eller fyrster, men påkalder ophavsmanden bag det man skriver om. Ovenfor tituleres Gud som håndværker - "Teltmager", "Perlesticker" og "Bygmester" - og flere betegnelser følger - "Gardener", "Fiskmester", "Skolmester". Fortalens bøn til håndværkeren Gud, der skabte en ny verden, forsøger at føre samtale med Gud under lignende konditioner som han har vist sig i sin naturs store bog. Konsekvensen er at den der vil tale herom, tilsvarende må gøre det på en lignende ny måde og med en lignende kærlighed til håndværket. Arrebos digt er en *reaktion* på den *aktion* Gud gennemførte med sit nye skaberværk. *Hexaëmeron* kan derfor anskues som en samtale. Den samtale tager udgangspunkt i at den poetiske tale er en måde at være til på hvor man giver Gud svar på tiltale - som poetisk håndværker. Arrebos værk er her helt i tråd med senrenæssancens fokus på digterens *persona*. Forestillingen om digteren som ordmager og håndværker betones og diskuteres i berømte renæssancepoetikker af bl.a. Philip Sidney (*Defense of Poesie*, 1580/81 (udg. 1595)), Baldassare Castiglione (*Il Libro del Cortegiano*, 1528), George Puttenham (*The Arte of English Poesie*, 1589) og Georg Philip Harsdoerffer (*Poetischer Trichter*, 1647-53). I disse poetikker er der dog næppe tale om en guddommeliggørelse af digteren eller en magisk besværgelse af hans evner; snarere om en lovprisning af digterens Gud-indgivne evner til at give skaberværket dét svar på tiltale der er det værdigt. Heri opstår den retoriske kommunikation mellem Skaberen og mennesket. *Hexaëmerons* mimetiske manøvre er kendetegnet af at dets jordnære håndværksmand ser på sig selv som en der følger i mesterens fodspor. Samme tanke indleder førstedagen:

Hver paa egentlig viis, Stemm' i, sin Skaber at priise,
Liiflig gaaer an den Priis med Sang oc deiligste Viise.
Dyreste Konge-blod; I Førster mæchtig i Skare;
Jordens Dommere good' i Guds sted Landet som vare;
Almues Folk hver mand, Viif, Dreng, oc hverrende Pige,
Borger- oc Bunde-stand; ô alle fattig' oc Rige,
Hiælper, hiælper en hver med Mund, med Hierte, med Tunge
Hellig Skaberen kier, en Dict ret hellig at siunge.
(SS I 54)

Alle talende væsner er den ypperste bekræftelse på Guds gode skaberværk. Gud skaber jorden i et øde, hvor de fire elementer er kaotisk filtret sammen. Og den opstår af intet (*ex nihil*), hvorfor alene Guds ord tilkendes den skabende betydning, som digteren, der vedkender sig at artificielle ord kun er en fjern afglans af Guds, lægger sig i selen for at gøre efter med ulmende vitalitet:

Men den Mestere stoor af Verdens Skaber oc Mager,
Ickun et eenist' Ord for al Materi fremdrager.
Finder saa Kalk oc Steen, hvor der var aldrig at finde,
Hitter saa træ oc green oc andet Forraad ej mindre,
Finder saa Land oc Vand, op under sin Tunge saa mæchtig,
Hitter saa Qvind' oc Mand, i mindste Finger saa præctig;
Her frem Himmelen hool, Jeg vil der efter ej lede,
Vel op Maanen oc Sool; strax staae de HErren til rede,
Jorderigs Creatur, oc Himlens gandske Hærskare,
Koster ickun et Ord, flux staaer den uden al Fare,
Som den Kongelig Pen [dvs. Kong Davids] med ære monne berømme,
Oc den Tharser [dvs. Paulus] igien sig icke monne forsømme.
(SS I 59-60)

I virkeligheden er skabelsens dybere mening, set fra et menneskes perspektiv, uudgrundelig. Guds essens beror ikke på skaberværket, sådan at Gud fx skulle 'bo i naturen' el.lign. Gud er evig, håndværker eller ej, og hans skabelsesplan kan ikke omklamres af den "Fornuftens stinkende Huule" (SS I 61), hvor bl.a. hedningen Aristoteles' påstande om at verden skulle være evig, hører hjemme. Aristoteles får følgende ord med på vejen:

Naar hand farer med tant, oc Verden ævig beskriver,
Sigende: det ej var mueligt, Gud lefde saa eentlig,
Intet at hafve for, men leddig, ingen oc tienlig;
Sige hand derfor vil, for Gud var intet at gjøre,
Der ej Verden var til, der i sig kraftig at røre,
[...]
Kunde da Gud, en Gud foruden Verden ej blifve,
Packe dig oc gak ud slig tant vi macten ej gifve.
(SS I 61-62)

Verdens fremtrædelser byder sig til med sine væld af former for den der vil se en flig af Gud eller Guds

finger, som er Arrebos yndlingsmetonymi for Guds skaberkraft. Det giver derfor mindre mening at se Arrebos skabelsesberetning som en påtaget elegant, en filosofisk gennemlyst eller en bødfærdig udtryksform, end et forsøg på at lægge sig ind i en første sanselig erfaring af hvordan verden træder dejligt frem for et menneskebarn:

Jeg maa dog kort herom, som den U-myndig lalle,
Thi Barnet stamme maa, til det faar lært at tale:
Langt bedr' er noget sagt, sin Skaber god til Ære,
End alting slet fortaugd, oc plat hen, dum at være.
(SS I 89)

Spørgsmålene balancerer på kanten mellem afgrundsdyb skepsis over for skabelsens luftkasteller til den ene side og de videbegærlige, barnagtige spørgsmål til den anden:

Hvor er den Konstener, Telt-mesteren den stoore?
Hvor fik hand Duugen fiin hvoraf hand Teltet giore?
Er det af Blyant blank? Er det af blødest Silke,
Som svefver viit oc bret i Luften uden stilke?
Er heller tecket skært udaf Christal det reene?
Maa skee af blaa Saphiir, oc andre blanke Steene?
Hvad kaldis det Paulun som mon i Vejret glantse,
Hvad nytter Thronen skøn den jeg ej ret kand sandtse?
(SS I 90)

I en sådan situation er det fristende at støtte sig til astronomiens muse, Urania, og således foretage en digterisk lufttur op til æterens stjernebilleder på den mytiske kosmologis skuldre:

Løft mig paa Axel [skulder] din at see de høje spidser:
Dog ickun slet oc ret foruden Luft-spring mange
Lad *Ptolemæi* æt, oc lad Planeter prange,
Lad dem med Dragens svants sig som en krants omringe,
Med Jomfru gaa i dants oc med Steenbucken springe,
Med Skytten riid' i Jact, mod *Ophiuchum* striide,
Oc skue Harens Traf, naar Hunden hand vil biide:
Eudoxus end det veed, paa Fiskens Bank' at fiske,
Oc siunge her oc der som Svan oc Rafn den Gridske:
Bootes drifve lad for Koen Biørn hin grumme [etc.]
(SS I 90-91)

Men selv om Arrebo er storforbruger af mytologiske omskrivninger, vil han dog hellere holde sig til en mosaisk og rustik simpelhed:

Men jeg langt heller vil med *Mosis* vinger fløje,
Med simpel danske Pen mig simpel lade nøje.
(SS I 91)

Den barnlige oplevelse af verden bliver Arrebos fænomenologiske tilgang til skaberværket, og sammentænkningen af Arrebos barnlige forundring og gudfrygtige beundring er *Hexaëmerons* hjertetegn. Enten når skabelsen af lyset får en særlig accent hos den der oplever at lyset tændes:

Hører oc aldrig op, men Liuset dejlig oc klare,
Ofverskin Dal oc Top, saa længe Verden skal vare.
[...]
Verdens deilige Slot, for dig u-siunlig her stoode:
Verdens underlig Ting, af hvilke Skaberen kændis,
Ginge du vel omkring, om Liuset aldrig optændis.
Liuset er allerbæst, for det af Skaberen priisis,
Som veed oc allermeest, hvad meest skal ære beviisis;
Hvad nu Skønheden self, saa højt mon rose med ære,
Acter mand saare vel, det kand ej skønnere være.
Lifliger Øjentrøst, ô Sandheds skønneste Moder,
Phosphori søøde Røst, oc nærmest' Englenis Broder,
[...]
Hvo kand rose dig ud, ô Lius, ô Klarheden største?
(SS I 68-69)

eller når alting *ziires*, som var det et genskin af en uendelig god rationalitet:

Pauluunet hand opslaar, med hvidt oc blaat formenger,
Hvormed hand Jordens Kreds høj-præctelig behenger:
En Hvelling blaa hand gjør af vand, som jern det sterke,
Der med hand plancker ind, oc gjør et eene-merke
For ofver-himle-vand: den u-begriblig tyngde,
Ej giennem bryde kand, men maa der ofver klynge.
Paa dette tecke rundt, der leger Sool den klare,
Der Maanen gaar i dantz med den Planete-skare.
Der tumler *Pegasus* oc *Æolus* hofverer,
Der under Hiort oc Hind i Løf-grøn-skof spadserer,
Der Fuglen op oc ned sig yndeligen svinger,
Oc i sin Løf-sal grøn, Liif-lysteligen klinger.
(SS I 88-89)

Rækken af 'hjemmelavede' ord - ovenfor: "Øjentrøst", "højpræctelig", "Løf-grøn-skof", "Liif-lysteligen" - og nedenfor: "Sommer-floer", "Lyst-hafverne", "roosen-Lunde" - er såkaldte neologismer. Arrebo overtager figuren fra Du Bartas' *La Sepmaine*, og det er et af *Hexaëmerons* mest bemærkelsesværdige stiltræk. De nydannede ord findes i hundredevis og overalt i værket. De kan måske ikke alle sammen siges at være lige heldige. Men i adskillige tilfælde slår de en grundakkord an der tænder den glubende visionære nysgerrighed på verden. Støvet rationalitet slås af banen når det arreboske verdenssyn slår gnister.

Der er stort set ingen grænser for det frodige favntag digteren griber jorden og dens vækster med - "Udvortis ofver grøn af græs, korn fruct oc greene, / Indvortis tuusend skøn, af guld oc Ædelsteene:" (SS I 157). På tredjedagen følges Noa, der ser på verden med et barns øjne. Han træder ud af arken efter syndfloden, som var arken en livmoder:

Som Barn i Moders Liif foruden Luft oc Aande,
Foruden Dag oc Dør jeg flød udi de Vande:
Dog fik jeg Luft i gaar, der jeg min kaas fremsætte,
Jeg ofver Hofved Huus da fik oc kom til rette.
(SS I 118)

Den verden Noa træder ud til, venter i den friskhed som alting tindrer med efter et regnvejr:

Nu finder Ørnen Huus, nu hitter Falken rede,
Nu dages Landet op, nu legges broo hin brede.
Nu rinder Skof af Jord, nu grooe de enge grønne,
Nu staaer i Sommer-floer, Lyst-hafverne de skønne.
Jeg som forleden dag, for Vand ej blifve kunde,
Gaaer nu i Græs til Knæ oc midt i roosen-Lunde,
(SS I 119)

Tredjedagens mirakuløse vision er startskuddet til en veritabel jordomsejling, hvor floder, have, lande og bjerge rejser sig fortryllet og eksotisk. Arrebos rejse på tredjedagen har formentlig haft en stærk påvirkning på den senere såkaldte topografiske digtning. Især i sidste halvdel af 1600-tallet blomstrer den topografiske genre i bl.a. Jens Steen Sehesteds *Det herlige og priisværdige Landskab Fyens billige berømmelse* (1671), Thomas Kingos *Samsøes Korte Beskrivelse* (1675 (Kingo: *Samlede Skrifter*, bd. II, s. 199 ff.)) og Michel Hansen Jernskegs *Amager Lands Indbyggeres korte Beskrivelse* (1693) samt *Reyse Beskrivelse fra Trolleholm till Faaborig Og der fra tilbage igjen* (1706).

Arrebos skabelsesberetning er den sproglige reaktion på det vældige skaberværk. Hans reaktion kendetegnes af en henrykt sanselig og kropslig friskhed, hvad enten han taler om Moskenstrømmens rasen ved Lofoten (SS I 132) eller Randers-Laksens strålende spring (SS I 137), eller når han lovpriser parringen af rank skønhed og vidunderlig nytte i så vidt forskellige ting som kokospalmen (SS I 147-149) og rensdyret (SS I 232) - samt meget, meget, meget mere.

Arrebo indleder femtedagen med at gøre status over de første dages forslugne raid rundt i skaberværket, og han spørger retorisk om det er på tide at holde op - eller om man vil høre mere:

Jeg hafver dagen en, jeg håer i dage tvende,
De dage heele tre, ja fierde dag til ende,
Guds seldsom' Under seet, Guds Gierning uden liige,
I slig u-tallig mængd, som jeg ej ud kand siige.
Jeg hafver underjords, oc ofverjords spadseret,
Af Aa oc striiden Elf i vilden Strand riveret,
Fra bølgen grønne-blaa, i Luften mig forføjet,
Til blank Planete-Sal oc Stierne-Choor ophøjet,

Oc seet mig steenend-dum, med Under munden proppet
Med Under pennen stemt, med Under hiernen stoppet:
O var min efne saa, jeg kunde det kundgiøre
Paa artig danske riim, oc Skaldre-viis udføre,
Den skulde høre til, der øret aldrig aatte,
Oc den forundre sig, forundring ej formaatte [opnåede].
Skal jeg afbryde nu, for tungen legge tanden,
Lof gifve dicter-pen, oc Lumme-binde haanden?
Om ønske hafde fynd, et ønste [ønskede] jeg mig saare,
Jeg denne Torsdag bliid en *Barems* dycker [perledykker] vare,
Ja end *Neptunus* self, saa vel i dybe Vande,
Frem at spadserere friit,
[etc., etc.]
(SS I 187)

Dén der propper sig med indtryk, risikerer, hvis indtrykkene kommer fra en verden bestående af lutter undere, at gå til i orienterings- og forskelsløshed. Alligevel er der et uimodståeligt drag over Arrebos invitation til en spadseretur i frihed. Under sin lovprisning af Den Evige Teltmager slår han som teltbygger sit eget store telt op. Et telt der er så tilpas let, luftigt og visionært at den der først har læst sig ind heri, får lyst til at invitere andre ind i det.

Tematisk sammenfatning

Arrebos forfatterskab kan inddeles i tre store faser: prædikensamlingerne og lejlighedsdigtene som den første, *K. Davids Psalter* som den anden og *Hexaëmeron* som den tredje fase. Tilsammen afspejler de et forfatterskab der fra start til slut undergik en mægtig forvandling, både sprogligt, formmæssigt og indholdsmæssigt. Udviklingen i Arrebos forfatterskab er litteraturhistorisk interessant idet de forandringer som forfatterskabet gennemgår, går i ét med litteraturen som er skrevet på dansk i 1610'erne, 1620'erne og 1630'erne.

Arrebos indledte sin digterkarriere som skriver af en "minirimkrønike" (Erik Sønderholms betegnelse, SS V 50) over Chr. IV's krigstogter og som lejlighedsdigter i anledning af ulyksaligheder som pest, jærtegn eller dødsfald i kongehuset. Han har muligvis skrevet flere, men de få der er, hvor spredte og forskelligartede de end er, viser hvordan han stædigt og indtrængende tilkæmpede sig en poetisk form; en form som altså i første omgang bestod i forsøget på at skrive regelmæssige og alternerende, formfuldendte vers på dansk.

Operationen lykkedes, isen blev brudt: *K. Davids Psalter* er Arrebos svendestykke. Værket foranstaltede en genuin sammensmeltning mellem en luthersk korrekt og et til folkelig salmesang anvendeligt psalter. Processen bag brobygningen, hvori man fornemmer at byggeriet ind i mellem må have været i rivende udvikling, bærer præg af en digters kamp for at åbne salmernes formsprog op sådan at almindelige mennesker kunne udtrykke sig oprigtigt og inderligt i sang. Men teknik alene kunne ikke gøre det; overordnet var det fantasi, næret af fascinationen for ords magt og mening, der førte Arrebo igennem sin personligt prægede gendigtning af salmerne.

Arrebo stødte på en poetisk stemme i *K. Davids Psalter*, i *Hexaëmeron* gjorde han den helt til sin. Overordnet kan man sige at Arrebos digtning kulminerer med udfoldelsen af en personligt tempereret stemmeføring. På den stenede vej gennem materialet, midt i al møjen med versenes form og midt i orienteringen i de uoverskuelige mængder af stof - af politisk, videnskabelig, teologisk og lærdomshistorisk art - kaster hans egen stemme et lys på materialet, frem for omvendt. Med det 'lysredskab' i hånden kunne Arrebo invitere til en verdensvandring gennem verdens første seks dage. Garantien for rundvisningen var en fantasiladet og elegant fortælling om verdens vidundere, men frem for alt stod talen plantet i et visionært syn på verden som den nu træder frem for et menneske. *Hexaëmeron* er et enestående værk i dansk litteraturhistorie. Ganske vist tjener værket som dokument for en bestemt tidsalders syn på verden og dens forklaringer på hvordan den hænger sammen. Men når værket indtager en særstilling, skyldes det først og fremmest dets ejendommelige stemmeføring. Denne indhylder værket i et dragende og sælsomt skær, og den er et overbevisende eksempel på at ordets kreative dimensioner kan føre vidtrækkende resultater med sig - hvis man giver ordet lov.

Modtagelse

Hvorvidt Arrebos værker har været toneangivende i sin samtid, eller om hans værker har haft en stor eller lille rolle at spille som poetisk påvirker for samtidens og den efterfølgende tids digtere, er i visse henseender forholdsvis ubekendt. Udgivelsen af *K. Davids Psalter* fra 1623 vakte opmærksomhed og har sandsynligvis fået en særdeles positiv modtagelse, hvilket bl.a. fremgår af at psalteret hurtigt blev udsolgt og snart blev revideret og genoptrykt i 1627. Når sønnen og udgiveren, Christen Andersen Arrebo, i fortalen til *Hexaëmeron* skriver at "hans Davids Psalter, saaledis Sangviis udsat, at den tvende gange oplagd, er lyckeligen opkiøbt, oc hafver været alle gode oc gudelige Hierter i Danmark oc Norge meget angennem oc tæckelig" (SS I 12), tyder det på at Arrebos ry har befæstet sig allerede i hans levetid. Før udgivelsen af *K. Davids Psalter* var der i 1600-tallet udsendt 5-6 utrykte salmeoversættelser, alle med calvinisten Goudimels melodier. Efter Arrebos trykte psalter ændrer billedet sig. Udgiverne bag den halve snes salmeoversættelser fra resten af 1600-tallet foretrækker, så vidt det har været muligt, at bruge danske melodier. Arkitekten bag den forandring i praksis, og ankermanden bag tiltroen til den, er Arrebo. Et eksempel herpå ses allerede i 1623. Mens Arrebos psalter netop var udkommet, refererer præsten Hans Skov (fra Hallingdalen i Norge) til Arrebos psalter i fortalen til sin *Davids Psaltere rhijmvijsz vnder de Melodier, som findes i den Danske psalmebog* (Sønderholm: *Dansk Barokdigtning. 1600-1750*, bd. 2, s. 18).

Forholdet mellem værk og modtagelse er for *Hexaëmerons* vedkommende vanskeligere at præcisere pga. den tidsmæssige lakune. I tidsrummet mellem nedskrivning og udgivelse cirkulerede manuskriptet rundt i en kreds af litterært interesserede. Metrikerne Hans Mikkelsen Ravn og Søren Poulsen Gotlænder Judichær har haft *Hexaëmeron* i hænderne, for de omtaler værket i deres egne skrifter. Judichær var i øvrigt rektor i Vordingborg 1628-35, hvor han ved adskillige lejligheder delte et embedsmæssigt fællesskab med Arrebo. Et fagligt og litterært fællesskab bør dog snarere betegne forbindelsen mellem Arrebo og Hans Mikkelsen Ravn, idet Ravns *Heptachordum Danicum* (1646) kan ses som den yngre metrikers teoretiske overvejelser over den ældre, store digters formmæssige landvindinger (Dal: *Judichær. Hans værk og hans kilder* (indledning til *Danske metrikere*, bd. II), 1960, s. 190-196). Da værket blev trykt i 1661, åbnedes det for en større kreds, men udgivelsen fra 1661 tyder på at rygget var løbet Arrebo i forvejen. Lovsange og ærevers af den tidlige enevældes præster, digtere og andre medlemmer af tidens intelligentsia vidner om en digter der allerede var anerkendt som faderligt eksempel og kunstnerisk samlingspunkt for den nationale digtning. Den tidlige enevældes største digter, Anders Bording, siger om Arrebo:

Vil hand om Guds almæctig Haand/
Oc altings herkomst dicte/
Strax har vor svage Siel oc Aand
Self Paradijs i sicte.
Ja hafde bleegen Død sin Ret
Saa snart af ham ey krefvit/
Vor Dicte-kunst saa tung oc slet
Vel aldrig hafde blefvit.
Gud hannem glæde der hand er/
For søde Rijm hand gjorde/
Det ønsker hannem en oc hver/
Som end er ofven Jorde.
(Bording: *Samlede Skrifter*, bd. 1, s. 190)

Den norske præst Claus Andersson Trundhiemb 'færdiggjorde' *Hexaëmeron* ved at udsende en fortsættelse af den syvende dag (*Heptaëmerinon, eller Guds Hvile paa den sivende Dag*, 1676), og svenskeren Haquin Spegel oversatte og indplacerede Arrebos "Fortale til Skaberen" i sin oversættelse (af du Bargas' epos) med titlen *Guds verk och vila* fra 1685 (Sønderholm: *Dansk Barokdigtning. 1600-1750*, bd. 2, s. 21). For barokdigterne fra den sidste fjerdedel af 1600-tallet har *Hexaëmeron* formentlig været et væsentlig forbillede. Så sent som i 1699 placeres Arrebo på parnassets top i Tøger Reenberges *Forsamling paa Parnasso*.

Forfatterskabets efterliv

Oplysningstidens litterære idealer medfører at Arrebos stjernestatus falmer betragteligt i 1700-tallet. I

Rahbeks og Nyerups litteraturhistorie fra begyndelsen af 1800-tallet placeres Arrebo blandt 1600-tallets største digtere. Hermed tegner konturerne af en litteraturhistorie sig i en tretrinsraket der både viser en genealogisk udvikling og samtidig er et signal om forøget litterær kvalitet: Anders Arrebo - Anders Bording - Thomas Kingo. Hermed lagdes grunden til Arrebos position som 'den danske kunstpoesis fader', en position som vel endnu i dag står til troende.

H.F. Rørdams *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter* (I-II) fra 1857 er den eneste biografi om Arrebo der findes, og den er også den første genudgivelse af visse dele af forfatterskabet i nyere tid. Julius Paludans *Fremmed Indflydelse paa Den Danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede* (bd. 1, 1887), styrker tesen om Arrebos litteraturhistoriske betydning, og hans studier er blandt de første der viser hvordan dansk digtning var under påvirkning fra fransk og især tysk poesi i senrenæssancen. Senere følger mere tekstnære, litteraturhistoriske studier i Arrebos digtning af Vilhelm Andersen i *Danske Studier* (1893) og i Carl S. Petersens og Vilhelm Andersens *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (bd. I, 1929). Især sidstnævnte studie udgør, pga. sit høje informations- og formidlingsniveau, det nødvendige grundlag for Ejnar Thomsens bog *Barokken i dansk digtning* (1935; udg. 1971). Den er, set i forhold til sine forgængere, den indtil da største og bredest anlagte bog om dansk barokdigtning. Thomsens omfattende studier i *Hexaëmerons* stilistik (s. 73-87) fører ham blandt mange andre ting til den konklusion at Arrebos "verbale orgie" (s. 76) nok foregriber den senere højbarok, men fører til "En troskyldig tingsrealismes vigen for en forfaren verbalidealisme" (s. 73). Med sine skarpe vurderinger lægger Thomsen således kritisk afstand til forgængeres ofte ukritiske overtagelse af fadersyndromet.

Analytiske studier i Arrebos digtning, og i *Hexaëmeron* i særdeleshed, ses også hos Hans Brix (*Analyser og problemer*, bd. IV, 1938, s. 5-65) og hos F.J. Billeskov Jansen (*Danmarks Digtekunst*, bd. I, 1944). Billeskov Jansens vurdering af *Hexaëmeron* står i skærende kontrast til Thomsens; Billeskov Jansen mener at det er "uden Sammenligning vort 17. Aarhundredes største poetiske Anstrengelse; vi skal frem til Paludan-Müllers "Adam Homo" for at finde et yngre Sidestykke" (s. 111). Endvidere mener han at *Hexaëmeron* både betegner et højdepunkt i dansk barokdigtning, hvilket skyldes dets særegne patos (s. 118-119), men at dets publikation også betegner et vendepunkt (s. 122): fra 1661 kunne det kun gå ned af bakke igen når barokkens rimsmøde tog fat med deres "omfangsrige Poesier" (smst.).

Omtales bør naturligvis også Vagn Lundgaard Simonsen, der over en årrække på næsten fyre år har beskæftiget sig med Arrebos samlede forfatterskab, og som også har udgivet og kommenteret det. Lundgaard Simonsens kendskab til Arrebo er ubetvivleligt og i særklasse, og hans *Kildehistoriske studier i Anders Arrebos forfatterskab* (1955), der er en omfattende udforskning af hvilke teologiske, lærdomshistoriske og poetologiske kilder Arrebo anvendte, udgør grundlaget for kommentarerne til Anders Arrebos *Samlede Skrifter* I-V (1965-1983).

Billeskov Jansen foregreb måske den tese som Erik Sønderholm første gang fremsætter i 1971 (Sønderholm: *Dansk Barokdigtning. 1600-1750*, bd. 2, s. 5-6), og som han begrundede nogle år senere (i Sønderholm: *Dansk barok 1630-1700*, 1974, s. 158-162). Sønderholm antager at to 'digterskoler' dominerede 1600-tallets digtning: Til den ene digterskole, der grundlægges omkring 1650 af Anders Bording og Søren Terkelsen, hører bl.a. Jens Steen Sehested og den unge Thomas Kingo. Den anden digterskole sættes i gang af Arrebo fra og med udgivelsen af *Hexaëmeron* i 1661, og til den hører den ældre Kingo, Elias Naur og Jørgen Sorterup m.fl. Sønderholm mener at den første karakteriseres ved sin relativt simple og ukomplicerede stil, mens den anden karakteriseres ved sin svulstige monumentalstil. Bl.a. mener Sønderholm at udviklingen ses direkte udfoldet i *Hexaëmeron*: som dagene skrider frem, bliver Arrebos stil stadig 'varmere' og stilistisk svulstigere; sjattedagen er således et fuldgyldigt eksempel på "den monumentale barokstil" (smst., s. 158). Sønderholm ser en slags retræte i Tøger Reenbergs *Ars Poetica* fra 1701. Reenberg var under indflydelse af fransk klassicisme (Nicolas Boileau, 1636-1711), og når han går tilbage til Bording-Terkelsen skolen og fremhæver dem som forbilleder, er det blot fordi han søger nye veje ud af barokkens manerede, stilistiske unoder. Det er således stilistiske studier der ligger til grund for Sønderholms antagelse om Arrebo som igangsætter af dansk højbarok.

Peer E. Sørensen er inde på en lignende tankegang i *Den barokke tekst* (1999, s. 203-208), hvori Arrebo senest er behandlet. Gennem undersøgelser af genreforhold og tematiske forhold indkredser bogen adskillige af barokkens forfattere og enkeltværker epokalt og bringer sig således genremæssigt på linje med Ejnar Thomsens *Barokken i dansk digtning*. Dertil kommer, i modsætning til sidstnævnte, at der yderligere drages paralleller til en lang række moderne digtere, for igennem disses værker at lade to epoker spejle sig i hinanden med det formål at indkredse fænomenet 'den moderne barokke tekst'. I bogen læses endvidere Arrebos jærtegnedigt "En ny Dict Om de Tegen" og genopstandelsesprædikenen *Ossa Rediviva* som eksempler på hvordan man på Arrebos tid ikke alene anvendte allegoresen som metode til tekstlæsning af Bibelen, men også anvendte den som tankeform og erkendelsesredskab i mødet med natur og verden. I *Hexaëmeron* hæfter også Sørensen sig ved hvordan Arrebos sprog udspringer af glad naivitet og tillidsfuld betragtning af naturen, Guds Skaberværk. "Tilsyneladende uberørt af de ortodokses advarende pegefingre hylder han med stor kærlighed det konkrete skaberværk uden syndsbevidste eftertanker og overfører den bibelske sprogmagi på sit eget sprog: en digter er en genskaber under Guds kærlige opsyn. *Hexaëmeron* ånder endnu af reformationstidens optimisme og reformpoesiens kulturoptimisme" (s. 134).

Tekstoplysninger

Den udgaver der er anvendt i ADL, og som der henvises til idette portræt, er:

Anders Arrebo: *Samlede Skrifter I-V*, udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen m.fl., Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1965-83.

Udgivelsen opbygning er følgende:

Bd. I: *Hexaameron. Lejlighedsdigte - Breve*. Udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen under medvirken af Jørgen Glahder, 1965.

Bd. II,1: *Davids Psalmer. 1623 og 1627*. Udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen, 1968. Indhold: "Davids Psalmers Første Bog" (salmerne 1-41; SS II 46-269) og "Davids Psalmers Anden Bog" (salmerne 42-72; SS II 270-437).

Bd. II,2: *Davids Psalmer. 1623 og 1627. Udvalgte bønner*. Udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen, 1968. Indhold: "Davids Psalmers Tredie Bog" (salmerne 73-89; SS II 438-551), "Davids Psalmers Fierde Bog" (salmerne 90-106; SS II 552-651), "Davids Psalmers femte oc sidste Bog" (salmerne 107-150; SS II 652-897) og "Nogle Udvalde Bønner" (SS II 900-914).

Bd. II,1-2 opstiller Arrebos to salmeoversættelser synoptisk sådan at 1623-udg. og 1627-udg. kan læses samtidig.

Bd. III: *Prædikener. Ossa rediviva 1680. Torcular Christi 1670*. Udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen, 1975.

Bd. IV: *Melodierne i K. Davids Psalter 1627*. Med en indledning af Lars Bülow Davidsen samt to melodier udsat for fire stemmer i En Sørgelig Ny Dict 1612. Udgivet i transkription med kommentarer af Henrik Glahn, 1981.

Bd. V: *Indledning og Kommentar*. Ved Vagn Lundgaard Simonsen under medvirken af Flemming Hovmann. *Ordbog* ved Ebba Hjorth, 1983.

Bibliografi

Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi

- Udgivelser
- Biografiske studier
- Analyser af enkelte tekster
- Relevante litteraturhistoriske studier

Udgivelser

"En Sørgelig Ny Dict, OM HØYBORNE FØR / stindes oc Høylofflig ihu / kommelse, Dronning / ANNAE CATHARINAE, / Fordum Danmarckes, Norges, Wenders oc / Gothers etc. Dronning" (faksimilieudg.), 1612.

Holger Fr. Rørdam: *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter I-II*, 1857. Bd. II indeholder lejlighedsdigte og udvalgte dele af *K. Davids Psalter og Hexaëmeron*.

Falkenstjerne og Borup Jensen (red.): *Håndbog i Dansk Litteratur*, 1962, indeholder: "Oc der blev Aften"

Anders Arrebo - Forfatterportræt skrevet af Torben Mundbjerg

og "Om Djævelens List" fra *Hexaëmeron*.

Anders Arrebo: *Samlede Skrifter I-V*, udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen m.fl., Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1965-83.

Erik Sønderholm: *Dansk barokdigtning. 1600-1750 I-II*, 1969-71, indeholder: "Pest-Pulver", 104. salme (1623-udg.) og fra *Hexaëmeron*: "Fortale til Skaberen" samt vers 1-152 og 817-934 af "Verdens første Uges tredie Dag".

Jens Pedersen og Ole Rasmussen (red.): *Temaer i dansk litteratur*, bd. 2, 1972. Indeholder den fjerde salme i *K. Davids Psalter*.

Erik Sønderholm: *Dansk Barok 1630-1700. En versantologi*, 1974. Sproget er i en vis udstrækning moderniseret og indeholder brudstykker af: "Verdens første Uges første Dag": Natten (SS I 73-74); "Verdens første Uges anden Dag": Lemmingen (SS I 105-106); "Verdens første Uges siette Dag": Lovsang til Gud (SS I 219-221); "Verdens første Uges siette Dag": Rensdyret (SS I 232-233).

Erik Henningsen o.a. (red.): *Samlerens antologi*, bd. 3, 1984. Indeholder "Fortale til Skaberen" fra *Hexaëmeron*.

Biografiske studier

Anders Arrebos biografi indgår næsten overalt i sekundærlitteraturen, heraf kan især henvises til:

Holger Fr. Rørdam: *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter I-II*, 1857. Eneste eksisterende monografi om Arrebo. Bd I omhandler Arrebos liv og levned med tillæg af historiske aktstykker og breve.

H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, bd. 1, 1924, s. 161-164.

Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. I, 1929, s. 496-501. Her koncentrerer de biografiske oplysninger sig især om Anders Arrebos kamp i processen i Trondhjemtiden og fastholder synsvinklen at Arrebo hovedsagelig var offer for bagvaskelse.

Vibeke A. Pedersen: "Anders Christensen Arrebo" i: John Chr. Jørgensen og Thomas Bredsdorff (red.): *Dansk forfatterleksikon. Biografier*, 2001, s. 16.

Analysen af enkelte tekster

Ejnar Thomsen: *Barokken i dansk digtning* [1935], 1971. Ud over adskillige henvisninger til Arrebo i Thomsens barokbog fremsættes en større anlagt stilistisk analyse af *Hexaëmerons* figurer og troper (s. 73-87); endvidere sammenlignes Davidspsalteret med Bordings og Kingos salmer (s. 118-123).

Hans Brix: *Analysen og Problemer*, bd. IV, 1938, s. 5-65. Analyse af *Hexaëmeron*.

F.J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst*, bd. I, 1944. Analyse af *Hexaëmeron* kombineret med bredt sonderende beskrivelser af udvalgte passager.

Dansk litteraturhistorie, bd. 3: *Stænderkultur og enevælde 1620-1746*, 1983, s. 57-59; om Arrebos jærtedigt "En ny Dict om de Tegen".

Jørgen Fafner: *Dansk Vershistorie*, bd. 1: *Fra kunstpoesi til lyrisk frigørelse*, 1994. Autoritativ indføring i den metriske revolution i første halvdel af 1600-tallet. Endvidere karakteristik og analyser af versforhold i *K. Davids Psalter* og *Hexaëmeron* (s. 77-90).

Erik A. Nielsen: "Lyst-forundret. Anders Arrebo: *Hexaëmeron*" i: Povl Schmidt m.fl. (red.): *Læsninger i*

Dansk Litteratur 1200-1820, 1998, s. 111-127. Hermeneutisk funderet læsning og fortolkning af *Hexaëmeron*.

Eira Storstein og Peer E. Sørensen: *Den barokke tekst*, 1999, s. 69-77. Analyse af bl.a. Arrebos genopstandelsesprædiken *Ossa Rediviva* kombineret med refleksioner over barokkens allegoretiske forståelsesapparat.

Vibeke A. Pedersen: "Hexaëmeron" i: John Chr. Jørgensen og Thomas Bredsdorff (red.): *Dansk forfatterleksikon. Værker*, 2001, s. 135-136. Giver et klart overblik over *Hexaëmerons* tilblivelsesforhold, indhold og struktur.

Relevante litteraturhistoriske studier

N.M. Pedersen: *Bidrag til den danske Literaturs Historie*, bd. III, 2. udg., 1868, s. 470-483.

Julius Paludan: *Fremmed Indflydelse paa Den Danske Nationalliteratur i det 17. og 18. Aarhundrede*, bd. I: *Renæssancebevægelsen i Danmarks Literatur, især i det 17. Aarhundrede*, 1887, s. 142-167.

Vilhelm Andersen: *Danske Studier*, 1893, s. 54-95.

Bjørn Kornerup: *Biskop Hans Poulsen Resen*, bd. I, 1928.

Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. I, 1929, s. 462-512.

Georg Christensen: *Barokken i dansk Digtning*, 1935. ms. KB I 10473 Å.

Emil Frederiksen: *Barokken i dansk Digtning*, 1935. ms. KB I 10473/100 Å.

Henning Kehler: *Barokken i dansk Digtning*, 1935. ms. KB I 10743/300 Å.

Ejnar Thomsen: *Barokken i dansk digtning* [1935], 1971.

Nils Schiørring: *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang* I-II, 1950, s. 183-190.

Arthur Arnholtz, Erik Dal og Aage Kabell: *Danske metrikere* I-II, 1953-60.

Vagn Lundgaard Simonsen: *Kildehistoriske studier i Anders Arrebos forfatterskab*, 1955.

Erik Dal: *Judichær. Hans værk og hans kilder* (indledning til *Danske metrikere*, bd. II), 1960.

Dansk litteraturhistorie, bd. 3: *Stænderkultur og enevælde 1620-1746*, 1983.

Pil Dahlerup: "Renæssanceteori og Renæssancetekst" i: Thomas Bredsdorff og Finn Hauberg Mortensen (red.): *Hindsgavl Rapport. Litteraturteori i praksis*, 1995.

Sune Auken: *Eftermæle. En studie i den danske dødedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen*, Museum Tusulanum, 1998.

Pil Dahlerup: *Dansk Litteratur. Middelalder*, bd. 1-2, 1998.

Torben Jelsbak: "Barokken i dansk digtning. En receptions historie" i: *Danske Studier*, 1999, s. 86-119. Fortræffelig indføring i dansk baroks receptions historie med adskillige referencer.

Eira Storstein og Peer E. Sørensen: *Den barokke tekst*, 1999.

Anders Arrebo - Forfatterportræt skrevet af Torben Mundbjerg

Torben Mundbjerg, født 5.5.1963.

Cand.mag. i dansk og kulturjournalistik, ph.d.-stipendiat ved Københavns Universitet og adjunkt ved N. Zahles Seminarium, København.

Specialist i Mariavise, encyclopædi og retorik i middelalderen.

Har skrevet om senrenæssancens retorik og dens praktisering blandt danske digtere i 1600-tallet, først og fremmest af digteren Anders Bording.